

บทที่ 3

วิถีชีวิต และลักษณะพื้นฐานของชุมชนตำบลสะเอียบ

ในบทนี้จะได้กล่าวถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่สำหรับการศึกษาวิจัย ประกอบด้วย ข้อมูลที่พบได้ตามหน้าเว็บไซต์ และเอกสารของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดทำขึ้น เพื่อเป็น ข้อมูลเบื้องต้นสำหรับผู้ที่สนใจศึกษาชุมชนแห่งนี้ หรือทางราชการใช้เป็นข้อมูลสำหรับการปกครอง รวมถึงการนำไปเป็นส่วนหนึ่งในการพิจารณาสำหรับพัฒนาชุมชนในด้าน อื่นๆ ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเป็นข้อมูลที่ผู้วิจัยพบเห็นในพื้นที่ ซึ่งอาจคาดเคลื่อน หรือแตกต่างไปจากข้อมูลในส่วนแรก ฉะนั้นการปรากฏของข้อมูลในส่วนนี้บางเรื่อง อาจไม่ตรงกับเอกสารที่ปรากฏตามหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ปรับข้อมูลในส่วน ที่พบตามสาธารณะให้สอดคล้องกับข้อมูลส่วนที่ผู้วิจัยได้พบเห็นเองเพื่อให้สามารถ นำไปวิเคราะห์หรือเก็บข้อมูลในพื้นที่ได้ถูกต้อง ซึ่งข้อมูลในบทนี้จะไม่มีการแปรข้อมูล หรือหรือการวิเคราะห์ข้อมูลใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นการนำเสนอข้อมูลอย่างตรงไปตรงมาตามที่ได้พบเห็นข้อมูลในพื้นที่ และการค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ของผู้วิจัยเอง

ข้อมูลในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่ยม

อุทยานแห่งชาติแม่ยม มีพื้นที่ครอบคลุมอยู่ในท้องที่ อำเภอองาว จังหวัดลำปาง และอำเภอสอง จังหวัดแพร่ เป็นอุทยานแห่งชาติแห่งที่สองของจังหวัดแพร่ มีสภาพป่า อุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยป่าสักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติอย่างหนาแน่น ซึ่งมีขนาดสูงใหญ่ งดงาม นับได้ว่าเป็นตัวแทนป่าไม้สักของภาคเหนือได้อย่างดียิ่ง รวมทั้งไม้ และสัตว์ที่มี ค่าต่าง ๆ จำนวนมาก และทิวทัศน์ที่สวยงาม มีเนื้อที่ประมาณ 454.75 ตารางกิโลเมตร หรือ 284,218.75 ไร่ และได้ประกาศจัดตั้งให้เป็นอุทยานแห่งชาติแม่ยม เมื่อวันที่

1 มีนาคม 2529

ลักษณะโดยทั่วไป

อุทยานแห่งชาติแม่ยมจะมีลักษณะเป็นเทือกเขาสูง ด้านทิศตะวันออก และทิศตะวันตกของพื้นที่ลาดชันลงมายังฝั่งแม่น้ำยมซึ่งไหลผ่านตอนกลางของพื้นที่มี เทือกเขามากมาย เช่น คอยหลวง คอยยาว คอยขุนห้วยเปะ และคอยโตน เป็นต้น เทือกเขาสูงดังกล่าวนี้เป็นต้นกำเนิดที่สำคัญของแม่น้ำและลำห้วยต่าง ๆ ที่ไหลลงมารวมกับแม่น้ำยม อาทิ น้ำแม่ปุง น้ำแม่ลำ น้ำแม่เต็น น้ำแม่สะกิ้น น้ำแม่เป่า ห้วยผาลาด ห้วยแม่ปุง ห้วยแม่พุง ห้วยแม่เปง ห้วยเค็ด ห้วยปุย ห้วยเลิม และห้วยแม่ปู้ เป็นต้น บริเวณที่ราบซึ่งลาดเอียงจากแนวทิศเหนือไปทิศใต้โดยประมาณ มีระดับความสูงประมาณ 180 เมตรจากระดับน้ำทะเล ที่บริเวณอำเภอสอง แล้วลดความสูงมาเป็นประมาณ 157 เมตร ส่วนทางด้านแนวทิศตะวันออกและทิศตะวันตกนั้น พื้นที่ลาดเอียงสู่แม่น้ำยมทั้งสองด้านส่วนใหญ่เป็นดินลูกรังและดินร่วนปนทราย ชนิดหินเป็นหินชั้นและหินเชล พื้นที่จะอยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้นที่ 1, 2, 3, 4 และ 5

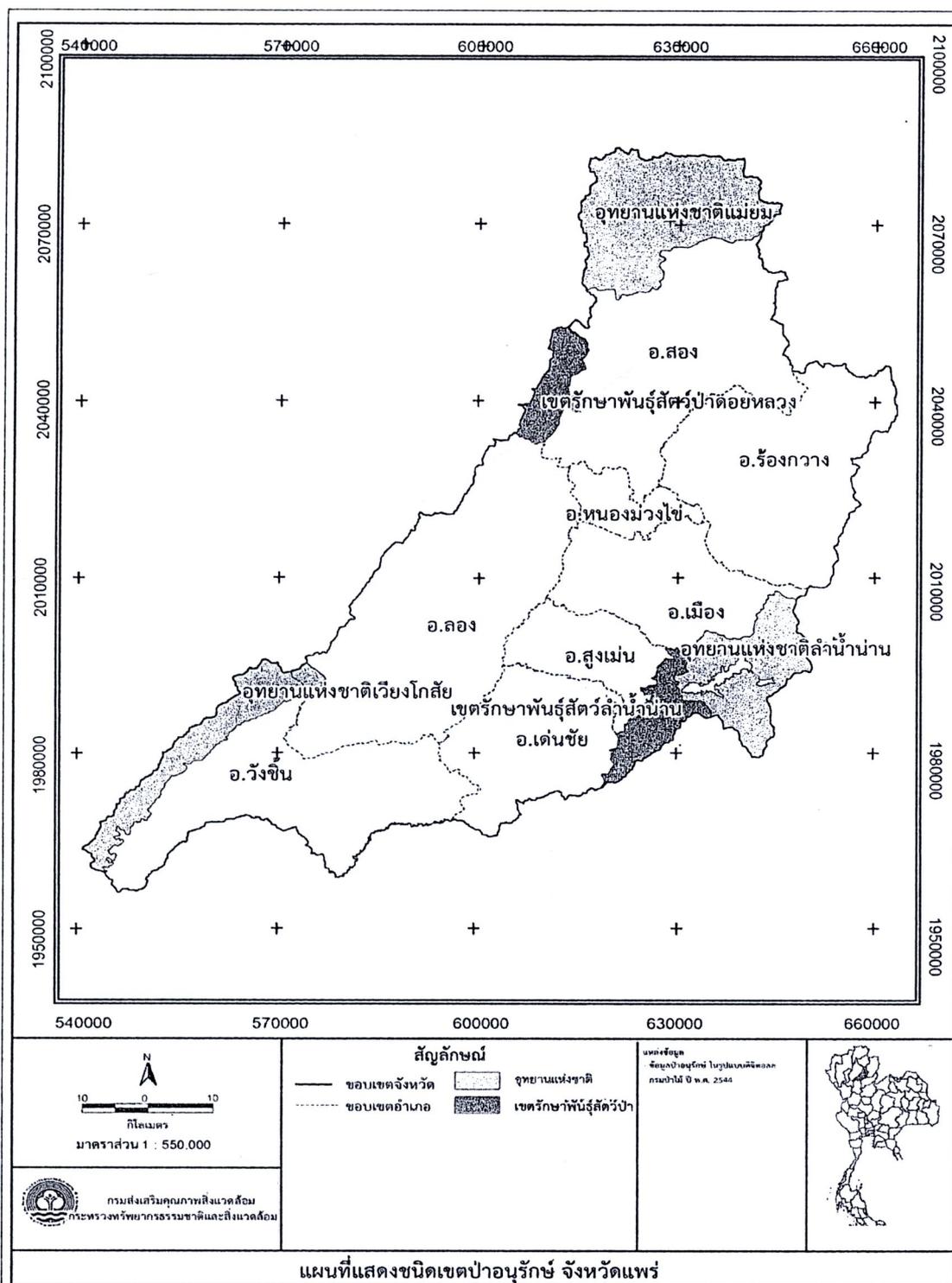
พืชพรรณ

สภาพป่าส่วนใหญ่เป็นป่าค่อนข้างสมบูรณ์ ประกอบด้วยป่าชนิดต่าง ๆ ได้แก่ ป่าเบญจพรรณ พบทั่วไปในเขตอุทยานแห่งชาติ โดยเฉพาะตั้งแต่บริเวณเหนือพื้นที่ที่จะเข็นขึ้นไปทางทิศตะวันตกของลำน้ำยม ชนิดไม้ที่สำคัญ ได้แก่ สัก มะค่าโมง แดง ประดู่ ตะแบก ป่าเต็งรัง ฯลฯ ขึ้นอยู่ทางตอนเหนือของพื้นที่ และกระจายเป็นหย่อม ๆ ในบริเวณดินที่มีความแห้งแล้ง เป็นดินลูกรัง ชนิดไม้ที่สำคัญได้แก่ เต็ง รัง พลวง รัก มะกัม ชิงชัน ฯลฯ ส่วนป่าดิบแล้ง ขึ้นอยู่อย่างหนาแน่นทางทิศตะวันออกของอุทยานแห่งชาติ และตามบริเวณริมห้วยที่สำคัญ มีความเขียวชอุ่มตลอดปี พันธุ์ไม้ที่สำคัญได้แก่ ตะเคียนทอง กระจับปี่ มะหาด ยาง ยมหอม ก่อ ฯลฯ ป่าสนเขา มีขึ้นอยู่ตามยอดเขาทางทิศตะวันออกของอุทยานแห่งชาติ มีความสูง 1,200 เมตรจากระดับน้ำทะเล พันธุ์ไม้จะเป็นพวกไม้สน และไม้ก่อ เช่น สนสามใบ ก่อเคียว ก่อตาหนู เป็นต้น ต้นมะค่าใหญ่ ขึ้นในบริเวณขุนห้วยแม่ปุง ตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ มีขนาดความโตวัดโดยรอบได้ 7.40 เมตร ความสูง 35 เมตร ต้องใช้คนประมาณ 6 คน จึงจะโอบได้รอบลำต้น ลักษณะกิ่งก้านสาขาแตกออกเป็น 2 นาง และแต่ละนางแตกออกเป็น 4 แขนง การแตก

ของนางแรกอยู่สูงจากพื้นดิน 3.22 เมตร พบอยู่ห่างจากหน่วยพิทักษ์อุทยานแห่งชาติ
ที่ มย.4 (บ่อต้นสัก) ประมาณ 8 กิโลเมตร

สัตว์ป่า

จากการสำรวจสัตว์ป่า พบ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม 39 ชนิด นก 135 ชนิด สัตว์เลื้อยคลาน
28 ชนิด และสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก 14 ชนิด ในจำนวนนี้มีสัตว์ที่มีสถานภาพที่น่าเป็น
ห่วง 4 ชนิด ได้แก่ สุนัขจิ้งจอก กระรอกบินเล็กแก้มขาว แมวป่า และนกกยูง มีสัตว์ป่าที่
ใกล้สูญพันธุ์ 1 ชนิด คือ เสือปลา นอกจากนี้ยังมีสัตว์ป่าสงวนซึ่งมีสภาพใกล้สูญพันธุ์
ตามสมุดปกแดงของ IUCN คือ เสือผา สัตว์ป่าชนิดอื่นที่พบเห็นได้ทั่วไป ได้แก่ เก้ง หมู
ควาย หมูป่า กระต่ายป่า นางอาย แม่นางพวง นากเล็กเล็บสั้น อ้นเล็ก กระเล็นขนปลายหู
สั้น ค้างคาวขอบหูขาวกลาง ค้างคาวมงกุฎมลายู หนูท้องขาว ไก่ป่า นกเขาเปล้าธรรมดา
นกหกเล็กปากแดง นกกระจู๋ใหญ่ นกเค้าโมง นกตบยุงหางยาว นกตะขาบทุ่ง นกตั้งล้อ
นกโพระดกคอสีฟ้า นกหัวขวานด่างแคะ นกแอ่นตะโพกขาวหางแฉก นกไต่ไม้
หน้าผากกำมะหยี่ นกกินแมลงอกเหลือง นกพงคิ้วดำ นกเด้าลมหลังเทา นกปรอด โอ่ง
เมืองเหนือ นกจับแมลงหัวเทา นกกินปลีอกเหลือง เต่าเหลือง ตะพานน้ำ กิ้งก่าสวน แย้ขีด
จิ้งเหลนริ้วทองเหลือง จิ้งจกหางหนาม งูหลาม งูสามเหลี่ยม อึ่งงาดำ กบหนอง เขียดบัว
และคางคกบ้าน เป็นต้น และยังมีสัตว์ป่าประเภทต่าง ๆ ที่เป็นอาหารของชาวบ้าน อาทิ
ผึ้ง ต่อ ที่สามารถนำมาประกอบอาหารและนำไปขาย (กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และ
พันธุ์พืช, 2552)

ภาพ 1 อุทยานแห่งชาติแม่มะยม

ที่มา. จากโครงการศึกษาและจัดทำฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ จังหวัดแพร่ (หน้า 40) โดย กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2546, กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.

จุดตั้งที่เกี่ยวกับชุมชนตำบลสะเอียบ

ชุมชนตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ตั้งอยู่ภาคเหนือของประเทศไทย และตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่ยมที่รายล้อมไปด้วยป่าและภูเขา เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย นอกจากนี้ ยังมีแม่น้ำยมเป็นสายธารหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนนับล้านที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียง ในอุทยานแห่งชาติแม่ยม มีป่าสักธรรมชาติผืนใหญ่ เป็นแหล่งระบบนิเวศที่สำคัญของผืนป่า สัตว์ และชาวบ้าน อีกทั้งผืนป่าแม่ยมแห่งนี้ ยังพบสัตว์ป่าที่หาดูได้ยากหลายชนิด ด้วยเหตุผลเหล่านี้หรือไม่ว่าทำให้ชาวบ้านต้องออกมาปกป้องผืนป่าแห่งนี้ หรือผืนป่าแห่งนี้ให้อะไรพวกเขามากกว่านี้ จึงเกิดเป็นคำถามว่าทำไมชาวบ้านแต่กลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งต้องลุกขึ้นมาดูแล ปกป้องรักษาผืนป่าไว้ยังชีวิต แม้ว่าจะเป็นคำสั่งหรือขอความร่วมมือในการให้ย้ายออกจากพื้นที่ก็ตาม แต่สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ได้รับการตอบสนองหรือการปฏิบัติจากชาวบ้าน จะเห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ถึงการปกป้องผืนป่า ปกป้องชุมชน ปกป้องวิถีชีวิตของพวกเขาไว้อย่างน่าสนใจว่า

“... ตนไม่กลัว ต่อสู้มาถึงวันนี้ 13 ปีแล้ว ก็ยืนยันจะต่อสู้ต่อไป ...”

“... ชาวบ้าน ตำบลสะเอียบก็พร้อมที่จะเอาชีวิตเข้าแลก พร้อมที่จะเอาเลือดทาแผ่นดิน เพื่อปกป้องผืนแผ่นดินบรรพบุรุษไว้” (รักบ้านเกิด, 2551)

พวกเราราษฎรตำบลสะเอียบขอประกาศยืนยันคัดค้าน โครงการแก่งเสือเต้นถึงขั้นแตกหักกับรัฐบาลทุกรัฐบาลรวมถึง รัฐบาลสมัคร สุนทรเวช ชุดนี้ ...”

“... ชาวบ้านก็ยืนยันที่จะไม่ย้าย และจะฟื้นฟูรักษาป่าด้วยตนเอง” (องค์กรแม่น้ำเพื่อชีวิต, 2551)

สภาพพื้นที่โดยรอบชุมชนเป็นป่า และภูเขาที่สลับซับซ้อน หมู่บ้านจะตั้งอยู่กลางหุบเขา หากมองจากที่สูงแล้วจะเห็นว่า เป็นเหมือนแอ่งกระทะ โดยมีหมู่บ้านอยู่ตรงกลาง รายล้อมไปด้วยป่าและภูเขา อาทิ ป่าสักทอง ป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณ ทางราชการได้แบ่งการปกครองของตำบลสะเอียบออกเป็น 10 หมู่บ้าน ตามระบบโครงสร้างการปกครองหมู่บ้านในประเทศไทยทั่วไป โดยประกอบด้วย หมู่ที่ 1 บ้านคอนชัย หมู่ที่ 2 บ้านนาฝาย หมู่ที่ 3 บ้านป่าเลา หมู่ที่ 4 บ้านนาหลวง หมู่ที่ 5 บ้านแม่เต็น หมู่ที่ 6 บ้าน

จุดตั้งที่เกี่ยวกับชุมชนตำบลสะเอียบ

ชุมชนตำบลสะเอียบ อำเภอสอง จังหวัดแพร่ ตั้งอยู่ภาคเหนือของประเทศไทย และตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่ยมที่รายล้อมไปด้วยป่าและภูเขา เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศไทย นอกจากนี้ ยังมีแม่น้ำยมเป็นสายธารหล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนนับล้านที่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียง ในอุทยานแห่งชาติแม่ยม มีป่าสักธรรมชาติผืนใหญ่ เป็นแหล่งระบบนิเวศที่สำคัญของผืนป่า สัตว์ และชาวบ้าน อีกทั้งผืนป่าแม่ยมแห่งนี้ ยังพบสัตว์ป่าที่หาดูได้ยากหลายชนิด ด้วยเหตุผลเหล่านี้หรือไม่ว่าทำให้ชาวบ้านต้องออกมาปกป้องผืนป่าแห่งนี้ หรือผืนป่าแห่งนี้ให้อะไรพวกเขามากกว่านี้ จึงเกิดเป็นคำถามว่าทำไมชาวบ้านแค่กลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งต้องลุกขึ้นมาดูแล ปกป้อง รักษาผืนป่าไว้ยังชีวิต แม้ว่าจะเป็นคำสั่งหรือขอความร่วมมือในการให้ย้ายออกจากพื้นที่ก็ตาม แต่สิ่งเหล่านี้ก็ไม่ได้รับการตอบสนองหรือการปฏิบัติจากชาวบ้าน จะเห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ถึงการปกป้องผืนป่า ปกป้องชุมชน ปกป้องวิถีชีวิตของพวกเขาไว้อย่างน่าสนใจว่า

“... ตนไม่กลัว ต่อสู้มาถึงวันนี้ 13 ปีแล้ว ก็ยืนยันจะต่อสู้ต่อไป ...”

“... ชาวบ้าน ตำบลสะเอียบก็พร้อมที่จะเอาชีวิตเข้าแลก พร้อมที่จะเอาเลือดทาแผ่นดิน เพื่อปกป้องผืนแผ่นดินบรรพบุรุษไว้” (รักบ้านเกิด, 2551)

พวกเราราษฎรตำบลสะเอียบขอประกาศยืนยันคัดค้าน โครงการแก่งเสือเต้นถึงขั้นแตกหักกับรัฐบาลทุกรัฐบาลรวมถึง รัฐบาลสมัคร สุนทรเวช ชุดนี้ ...”

“... ชาวบ้านก็ยืนยันที่จะไม่ย้าย และจะฟื้นฟูรักษาป่าด้วยตนเอง” (องค์กรแม่น้ำเพื่อชีวิต, 2551)

สภาพพื้นที่โดยรอบชุมชนเป็นป่า และภูเขาที่สลับซับซ้อน หมู่บ้านจะตั้งอยู่กลางหุบเขา หากมองจากที่สูงแล้วจะเห็นว่า เป็นเหมือนแอ่งกระทะ โดยมีหมู่บ้านอยู่ตรงกลาง รายล้อมไปด้วยป่าและภูเขา อาทิ ป่าสักทอง ป่าเต็งรัง และป่าเบญจพรรณ ทางราชการได้แบ่งการปกครองของตำบลสะเอียบออกเป็น 10 หมู่บ้าน ตามระบบโครงสร้างการปกครองหมู่บ้านในประเทศไทยทั่วไป โดยประกอบด้วย หมู่ที่ 1 บ้านดอนชัย หมู่ที่ 2 บ้านนาฝาย หมู่ที่ 3 บ้านป่าเลา หมู่ที่ 4 บ้านนาหลวง หมู่ที่ 5 บ้านแม่เด่น หมู่ที่ 6 บ้าน

คอนแก้ว หมู่ที่ 7 บ้านห้วยโป่ง หมู่ที่ 8 บ้านท่าวะ หมู่ที่ 9 บ้านคอนชัยสักทอง และหมู่ที่ 10 บ้านป่าเลาเหนือ

งานวิจัยชิ้นนี้จะกล่าวถึงเฉพาะพื้นที่ศึกษาวิจัยที่ประกอบด้วย 4 หมู่บ้าน คือ บ้านคอนชัย บ้านคอนแก้ว บ้านแม่เต็น และบ้านคอนชัยสักทอง โดยพื้นที่ศึกษาวิจัยนี้ จะเรียกว่า “ที่ราบสะเอียบ” เหตุที่มีการเรียกทั้ง 4 หมู่บ้านว่าชุมชนสะเอียบทั้ง ๆ ที่มีทั้งหมด 10 หมู่บ้าน เนื่องจากทั้ง 4 หมู่บ้าน ได้ก่อตั้งกลุ่มราษฎรรักษ่าป่าขึ้น และมีลักษณะที่พิเศษทั้งในด้านของพื้นที่ ตั้งอยู่ตรงที่ราบสะเอียบเป็นเหมือนแอ่งกระทะ ซึ่งเป็นที่ราบกว้างใหญ่ รวมไปถึงการคมนาคมที่สะดวกอีกทั้ง 4 หมู่บ้านอยู่ติดกับทางหลวงทำให้ง่ายในการคมนาคม และเป็นศูนย์กลางของการจัดประเพณีที่เป็นอัตลักษณ์หรือเอกลักษณ์ของชุมชน เช่น ประเพณีบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ เป็นต้น

ลักษณะพื้นที่ของชุมชนตำบลสะเอียบ

ลักษณะพื้นที่ของชุมชนจะแบ่งออกตามจิตสำนึกของคนในชุมชน เนื่องจากก่อนปี พ.ศ. 2530 ชาวบ้านจะใช้พื้นที่แบบใครขยันทำงาน หรือต้องการตรงไหนก็ไปกางป่าเอา เมื่อมีการยกเลิกสัมปทานและประกาศให้เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ชาวบ้านก็ประชุมตกลงการใช้พื้นที่ร่วมกัน ว่าควรที่จะมีการแบ่งการใช้พื้นที่ของชุมชนเพื่อไม่ให้เกิดความเสื่อมโทรมของผืนป่าไปมากกว่านี้ ที่ประชุมชาวบ้านกว่าร้อยคนจึงได้ข้อสรุปว่าให้แบ่งเป็น 2 ด้าน คือ ด้านทิศตะวันออกให้เป็นพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย ส่วนด้านทิศตะวันตกให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ โดยใช้แม่น้ำยมเป็นเส้นแบ่งการใช้พื้นที่ของชุมชน โดยป่าที่พบทั้งสองด้านเป็นป่าผลัดใบ (deciduous forest) ตามหลักทางวิชาการแล้วจะแบ่งออกเป็น 3 ชนิด แต่ที่พบในพื้นที่วิจัยจะพบเพียง 2 ชนิดเท่านั้น

พื้นที่ด้านทิศตะวันออกของแม่น้ำยมเป็นป่าเต็งรัง ป่าแดง ป่าโคก หรือป่าแพะ (deciduous dipterocarp forest) พันธุ์ไม้ที่พบจำพวกไม้แดง ไม้เปา ไม้ติง ไม้แงะ เป็นต้น ซึ่งจะผลัดใบในช่วงเดือนมีนาคม-เดือนเมษายน เมื่ออย่างเข้าสู่ฤดูฝนพันธุ์ไม้ก็เริ่มผลิใบทำให้ป่าแพะเขียวขจีในช่วงนี้ป่าแพะจะเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน จะมีเห็ดถอบ เห็ดด่าน เห็ดขมิ้น เห็ดโหม่งโคง ผักหวาน ผักม้วนไก่ ผักม้วนหมู ฯลฯ รวมไปถึงการนำไม้มาใช้สอยสำหรับการดำรงชีวิตทั้งทำฟืน ใช้ทำเล้าหมู ล้วนมาจากป่าแพะเกือบทั้งสิ้น สัตว์ที่พบส่วนใหญ่ในป่าด้านทิศตะวันออกมักเป็นสัตว์ขนาดเล็ก เช่น นกยูง กระรอก กระแต นกชนิดต่าง ๆ บ่าง แอ้ และแมลงต่าง ๆ พื้นที่ส่วนนี้ยังเป็นพื้นที่ทำกิน และที่อยู่อาศัย ชาวบ้าน ซึ่งจะแบ่งพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วนสำหรับใช้ดำรงชีวิต

1. พื้นที่ราบลุ่มจะเป็นที่สำหรับทำนาปลูกข้าว หลังจากฤดูทำนาก็จะใช้ที่นาปลูกหอมกระเทียม และผักชนิดต่าง ๆ โดยใช้ น้ำจากลำห้วยแม่สะกินที่ไหลผ่านระหว่างบ้านดอนชัย บ้านดอนชัยสักทอง กับบ้านแม่เด่น อีกทั้งภายในหมู่บ้านดอนชัย และบ้านดอนชัยสักทองจะมีคลองน้ำเล็กไหลผ่านหมู่บ้าน และมีน้ำอยู่ตลอดปี

2. พื้นที่สันดอน (พื้นที่สูงแต่จะต่ำกว่าเขาและด้านบนจะเป็นพื้นราบ) ไหล่เขาเป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัย ทำข้าวโพด ไร่ถั่วเขียว สวนมะขาม ฯลฯ

เห็ด สภาพของป่าแพะจะมีอากาศร้อนอบอ้าวเนื่องจากต้นไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้ผลัดใบมีกิ่งก้านไม่มาก เห็ดหลายชนิดจะออกในป่าชนิดนี้ จากที่ชาวบ้านทำการสำรวจ

พบเห็ดทั้งหมด 26 ชนิด เช่น เห็ดไคร้ พบเดือนเมษายน เห็ดลม ออกในช่วงต้นฤดูหนาว เห็ดส่วนใหญ่จะพบเดือนพฤษภาคม เช่น เห็ดโหม่งโกง เห็ดถอบ เห็ดค่าน เป็นต้น

ผัก พืชผักที่พบในป่าแม่ยมมีทั้งหมด 49 ชนิด อาทิ ผักหวาน ผักผีปูหย่า ผักสาบ ผักข่อยดิน ผักจ้านาง เป็นต้น ซึ่งจะพบในป่าแพะ ส่วนป่าเบญจพรรณมีผักจำพวก ผักปูก้า ผักสลิด ผักแส้ว ผักหละ ผักเผ็ด เป็นต้น ผักจะมีให้เก็บกิน เก็บขายได้ตลอดปีจึงทำให้ชาวบ้านมีรายได้จากการหาของป่าเป็นจำนวนมาก

ป่าเหล่า โดยส่วนใหญ่เป็นที่ทำกินแล้วปล่อยให้ไม้ไม่เข้าไปทำอะไร มีลักษณะเป็นที่ราบสลับกับเนินเขาเตี้ย ๆ การใช้พื้นที่จะปลูกพืชประมาณ 2-3 ปี ก็ปล่อยให้ดินปรับสภาพให้กลับมา มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งจะใช้เวลาประมาณ 3-4 ปี จากนั้นจึงกลับมาทำพื้นที่เดิมอีกครั้ง ปัจจุบันชาวบ้านบางครั้งครวหันไปประกอบอาชีพอื่น ไม่กลับมาทำอะไร จึงทำให้พื้นที่เหล่านี้มีต้นไม้ใหญ่ขึ้น ต้นไม้ใหญ่เหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นพืชอาหารของชาวบ้าน อาทิ ผักแส้ว ผักหนังก้าง นอกจากนี้ยังพบ ดอกก้าน เห็ดขาง และเห็ดไร่ ในบริเวณนี้ด้วย อีกทั้งยังเป็นที่อยู่ของสัตว์ป่า เช่น หมูป่า เก้ง กระรอก และนก ป่าเหล่าที่พบในปัจจุบัน คือ ป่าเหล่าป่าง่ามป่าตัว เหล่าห้วยสุ เหล่าสบงู เหล่าป่าจี้ และเหล่าแม่พร้าว

ภาพ 3 ดอกก้าน เป็นภาษาท้องถิ่นที่ชาวบ้านเรียกผักชนิดนี้ หรือเป็นที่รู้จักในชื่อของ “ผักอีรอก” มีรสชาติหวานมัน ชาวบ้านนิยมนำก้านมาแกงกับผักชะอม และผักเสี้ยว

ป่าเปิง เป็นส่วนหนึ่งของป่าเบญจพรรณ มีไม้จำพวก ไม้ยืนต้น ไม้ชนิดต่าง ๆ ขึ้นหนาแน่น เช่น ไม้บง ไม้ซาง ไม้ไร่ ไม้เลื้อย ไม้สัก ไม้แดงและไม้ประดู่ ต้นผักหวานที่ขึ้นแทรกอยู่ประปราย ในช่วงฤดูแล้งประมาณเดือนหก เดือนเจ็ด (มีนาคม เมษายน) ต้นไม้และไม้ยืนต้นจะผลัดใบและร่วงหล่นทับถมกันจนทำให้เกิดไฟป่า ซึ่งป่าบริเวณนี้จะโล่งเตียน ชาวบ้านจึงเรียกว่า “ป่าเปิง” เมื่อย่างเข้าสู่ฤดูฝนราวเดือนแปด (พฤษภาคม) ต้นไม้ก็จะเริ่มผลัดใบทำให้ผืนป่ากลับมาเขียวขจีอีกครั้ง ป่าเปิงถือเป็นป่าที่สำคัญของชาวบ้านอีกส่วนหนึ่ง เนื่องจากมีพืชอาหารหลากหลายชนิด เช่น หน่อไม้ ผักปู้ก้า บุกไข่ ดอกอาว ผักขนมเส้น เห็ดซาง เห็ดไร่ และยังมีสัตว์อาศัยอยู่จำพวก ตุ่น แลน หมูป่า เก้ง กระรอก ไก่ป่า นกยูง และนกชนิดต่าง ๆ เป็นต้น (สายัณห์ ขำหนึ่ง, 2549, หน้า 50-54)

ภาพ 4 ลักษณะของป่าเป็งตามที่ชาวบ้านเรียก ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของป่าเบญจพรรณ

ภาพ 5 บุกไข่ เป็นพืชอีกชนิดหนึ่งที่พบในป่าเป็งมีหัวเล็ก ๆ ตรงหัวจะมีกลิ่นทำให้แมลงมาตอม โดยเฉพาะแมงกูดที่ชาวบ้านก็เก็บมาเป็นอาหาร

ป่าแพะ (ป่าเต็งรังหรือป่าผลัดใบ) จากงานวิจัยชาวบ้านพบว่า เป็นผืนป่าที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ ซึ่งอยู่ด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำยมเป็นส่วนใหญ่และเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของชาวบ้าน ส่วนทางด้านทิศตะวันตก พบป่าแพะเป็นบางแห่งเท่านั้น เช่น แพะแม่พร้าว แพะแม่ปุง เป็นต้น ป่าแพะเป็นทั้งแหล่งอาหาร แหล่งใช้สอยของชุมชน พื้นที่บางส่วนจะอยู่ติดกับที่ทำกินของชาวบ้าน ลักษณะของผืนป่าและขนาดของต้นไม้จะมีขนาดใกล้เคียงกัน พันธุ์ไม้ที่พบในบริเวณนี้คือ ไม้แดง ไม้เปา ไม้เแง ไม้ดิ่ง ไม้สมอ เป็นต้น ในช่วงฤดูแล้งราวเดือนมีนาคม เมษายน ต้นไม้ทั้งป่าจะผลัดใบ ส่งผลทำให้อากาศในป่าแพะร้อนอบอ้าวจนเป็นที่มาของไฟป่า เมื่อย่างเข้าสู่ฤดูฝน ไม้ก็จะผลิใบทำให้ป่าเขียวขจีเหมือนเดิม ในช่วงนี้เป็นช่วงที่เห็ดและพืชอาหารต่าง ๆ เริ่มออก เช่น เห็ดถอบ ผักหวาน เห็ดโหม่ง โกง เห็ดค่าน เห็ดขมื่น เห็ดซ่าห่าง เห็ดเครื่อง ผักม้วนหมูผักม้วนไก่ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบเห็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ เช่น นกยูง อีเห็น กระรอก บ่าง แอ้ ฯลฯ

ภาพ 6 ลักษณะป่าเต็งรัง ป่าแพะหรือป่าผลัดใบ

ด้านตะวันออกเป็นส่วนสำคัญของหมู่บ้านเพราะเป็นที่ตั้งของวัด หมู่บ้าน ศูนย์ประสานงานองค์กรเอกชน (ศ.อ.ช.) ศูนย์ประสานงานคณะกรรมการคัดค้านโครงการแก่งเสือเต้น กลุ่มราษฎรรักษาป่า กลุ่มตะกอนยม และสถาบันการเงินของชุมชน ที่ได้รับการสนับสนุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) อีกทั้งยังเป็นตลาดสดของชุมชนในการนำของที่หาได้จากป่าข้าง จากการเพาะปลูกเองบ้าง และพื้นที่อื่น ๆ นำมาขายในตลาดทุกเช้า

ด้านทิศตะวันตกเป็นป่าเบญจพรรณ หรือป่าผลัดใบผสม (mixed deciduous forest) “ป่าเบญจพรรณอยู่สูงจากระดับน้ำทะเล 400-700 เมตร มีลักษณะเป็นป่าโปร่ง พันธุ์ไม้สำคัญที่พบ ไม้สัก ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้มะค่า ไม้ชิงชัน ฯลฯ พบมากที่ภาคเหนือของประเทศไทย” ไม้ที่พบเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ขึ้นปะปนอยู่ เช่น ต้นตะเคียน ประดู่ ไม้แดง มะกอกป่า มะค่าโมง ตะแบก ต้นมะเกลือ ต้นค้ำ ต้นโพธิ์ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีไม้ประเภทไม้ไผ่ที่ขึ้นแทรกอยู่โดยจะมีไม้ชนิดอื่นขึ้นแทรกบ้างเล็กน้อย แต่ต้นไม้ที่พบเป็นส่วนใหญ่แล้วจะเป็นต้นสัก ซึ่งเป็นป่าสักผืนใหญ่ที่มีประมาณ 2 หมื่นกว่าไร่ที่กระจายอยู่ทั่วไป ซึ่งเป็นต้นสักที่เกิดเองโดยธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ และจะมีต้นสักที่เกิดจากการที่ชาวบ้านปลูกบ้างเป็นบางส่วน จะมีเฉพาะในพื้นที่ของชาวบ้านที่ใช้ทำกินในสมัยก่อน และเลิกทำไร่ชาวบ้านจึงปลูกต้นสักทดแทน รวมทั้งพื้นที่ที่ชาวบ้านทำข้อตกลงการใช้พื้นที่ร่วมกันไว้

ภาพ 7 สภาพป่าสักในป่าแฉ่มช่วงฤดูฝน ป่าสักมีลักษณะโปร่ง ต้นสักขึ้นไม่เป็นระเบียบ และมีต้นไม้เล็ก ๆ ขึ้นแทรกอยู่ประปราย ส่วนผ้าเหลืองที่พันรอบต้นสักเป็นการทำพิธีบวชป่าของชาวบ้าน

สภาพของผืนป่าจะมีความชุ่มชื้นในช่วงเดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนพฤศจิกายน โดยประมาณ สลับกับช่วงผลัดใบของต้นสักที่จะเริ่มตั้งแต่ต้นเดือนธันวาคม จนถึงเดือนกุมภาพันธ์ ในระหว่างสองเดือนนี้ เป็นช่วงที่ต้นไม้กำลังปรับสภาพป่าให้มีความชุ่มชื้น โดยเฉพาะต้นสัก เริ่มผลัดใบเป็นใบแห้งตาย และทำให้เกิดไฟป่าได้ ในช่วงนี้ต้นสักเป็นเหมือนป่าที่เสื่อมโทรม เหมือนต้นสักยืนตายเพราะทั้งเปลือกและใบเป็นสีน้ำตาล หลังจากนั้นต้นสักจะเริ่มผลัดใบผืนป่าจะมีความเขียวชอุ่ม และจะมีพืชชนิดต่าง ๆ ที่เป็นอาหารของชาวบ้านเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ส่วนสัตว์ป่าที่พบจะเป็น หมูป่า เก้ง หมาป่า นกยูง ไก่ป่า ฯลฯ

ภาพ 8 ป่าสักในช่วงกำลังผลัดใบ ซึ่งใบจะแห้งเป็นสีน้ำตาลทำให้เกิดไฟป่าได้ง่าย

ป่าด้านตะวันตกนี้ใช้ว่าจะเป็นผืนป่าเพียงอย่างเดียวยังมีชาวบ้านบางครอบครัวที่ยังคงทำไร่และพักอาศัย ในช่วงที่มีการตกลงใช้พื้นที่ชาวบ้านบางคนก็ยังไม่ได้เลิกทำไร่ในพื้นที่นี้ ชาวบ้านคนหนึ่งที่พักอยู่ป่าด้านตะวันตกนี้บอกว่า “ที่ตรงนี้มันเงียบสงบดีไม่วุ่นวาย” แต่ก็จะมีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ยังอาศัยและทำไร่ พื้นที่ด้านตะวันตกที่ทำไร่จะทำในพื้นที่ราบซึ่งอยู่กลางหุบเขา การทำไร่จะมีทั้งที่ทำเองและจ้างคนเผ่าอาข่าทำ ป่าด้านทิศนี้จะมีหมู่บ้านแม่พร้าวตั้งอยู่กลางป่า คนในพื้นที่เรียกว่าบ้านแม่พร้าว แต่ทางราชการกำหนดให้รวมกับหมู่บ้านคอนซัยสักทอง ซึ่งจะมีอยู่ประมาณ 30-40 หลังคาเรือน อาชีพโดยส่วนใหญ่แล้วจะรับจ้างทำไร่ แต่ก็มีบางส่วนที่ทำไร่เอง รวมทั้งหาของป่าขาย ทำให้มีชนเผ่านี้อยู่ในเขตอุทยาน เนื่องจากเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2516 บริษัทชาติไพบูลย์ที่ได้รับสัมปทานป่าในเขตนี้ได้ว่าจ้างคนเผ่าอาข่าเข้ามาปลูกป่าทดแทนให้กับบริษัท ซึ่งแต่เดิมมีถิ่นฐานอยู่จังหวัดเชียงราย พอหมดสัญญากับทางบริษัท ก็มีบางส่วนที่ไม่ได้ย้ายกลับถิ่นฐานเดิมของตนเอง

การใช้พื้นที่ทั้งสองด้านของชุมชนจะเป็นลักษณะของการผสมผสาน แต่พื้นที่หลักจะอยู่ด้านทิศตะวันออกซึ่งเป็นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย รวมทั้งพื้นที่ป่า เช่น ป่าเบญจ-ป่าแพะ ที่มีของป่าจำพวกเห็ด ผักหวาน ไข่มดแดง ฯลฯ ส่วนด้านตะวันตกเป็นป่าเบญจ-พรรณ จำพวกป่าสัก ป่าไผ่ ป่าแพะบางส่วน และก็จะมีส่วนที่ทำกินของชาวบ้านแทรกอยู่ กลางป่าที่บ้านแม่พร้าว ซึ่งอยู่ลึกจากแม่น้ำยมเขาไปประมาณ 10 กิโลเมตร เหตุที่มีการเขาไปทำกินในพื้นที่นั้นได้เพราะชาวบ้านได้ทำกินพื้นที่นั้นมาแล้วเมื่อประมาณ 100 ปี ที่ประชุมของชาวบ้านจึงยอมให้ทำกินต่อแต่ก็มีข้อตกลงกันว่าห้ามบุกรุกป่าเพิ่ม แต่ก็มีชาวบ้านบางคนที่ไม่ทำต่อและใช้พื้นที่ตรงนั้นปลูกต้นสักแทน

วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ของชุมชนสะเอียบ

ชุมชนสะเอียบเป็นหนึ่งในหลาย ๆ ชุมชนที่ได้รับการกล่าวถึงในเรื่องของการมีระบบชุมชนที่เข้มแข็ง หรือเป็นที่รู้จักกันในเรื่องของโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น จนแล้วจนเล่าหรือมองซีกของรัฐบาลก็ผ่านมาหลายรัฐบาลแต่ก็ยังไม่สามารถที่จะเริ่มสร้างเขื่อนนี้สำเร็จสักที เป็นเพราะอะไรทำไมรัฐบาลไม่สามารถที่จะจัดการกับชุมชนเล็ก ๆ แห่งนี้ได้ทั้งที่ชุมชนแห่งนี้ก็อยู่กลางป่าด้านการพัฒนาหรือความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ก็คงไม่เทียบเท่ากับเมืองหลวง อีกประการหนึ่งรัฐมีอำนาจมีกฎหมายเป็นเครื่องมือที่จะนำมาจัดการกับปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ได้ แต่ก็ไม่สามารถที่จะดำเนินการต่อไปได้ หากมองไปยังชุมชนอื่นรัฐสามารถสร้างเขื่อนได้ แต่เขื่อนนี้รัฐไม่สามารถสร้างได้

จึงเป็นเรื่องที่น่าคิดว่าทำไมรัฐบาลไม่สามารถที่จะสร้างเขื่อนแห่งนี้ได้ทั้ง ๆ ที่มีบางฝ่ายออกมาแสดงความเห็นต่อเขื่อนแห่งนี้ว่ามีประโยชน์ต่อผู้คนส่วนมาก แต่ที่น่าสนใจกว่านั้นก็คือ มีชุมชนเล็ก ๆ ชุมชนหนึ่งที่ผู้คนเรียกว่า “ชุมชนสะเอียบ” หรือ “ชาวสะเอียบ” ซึ่งตั้งอยู่กลางป่ากลางหุบเขาไม่กี่หลังคาเรือนที่เป็นชุมชนหลักในการคัดค้านการสร้างเขื่อน ทำไมชุมชนแห่งนี้จึงสามารถต้านทานอำนาจรัฐ อิทธิพลของผู้ที่ต้องการให้เขื่อนนี้เกิดขึ้น และมีคำถามต่อมาว่าชุมชนแห่งนี้มีอะไรพิเศษจึงทำให้โครงการนี้เกิดขึ้นไม่ได้

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าชุมชนแห่งนี้จะไม่มีจุดอ่อน จุดด้อยอะไรเลย หรือการดำเนินกิจกรรม รวมทั้งการดำเนินการใด ๆ ของชุมชนแห่งนี้จะราบรื่น หรือทำ

อย่างกับพวกเขาที่มีอำนาจที่สั่งการไม่ให้ใครมาทำอะไรในพื้นที่ตรงนี้ได้ ก็ใช้ว่าจะเป็นอย่างนั้น สิ่งที่พวกเขาทำมาก็เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมายทั้งในชุมชน และนอกชุมชนเอง แม้กระทั่งเกิดปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรงขึ้นภายในชุมชน แต่อย่างไรก็ดีชุมชนละเอียดก็มิได้ท้อหรือหยุดการดำเนินการใด ๆ ที่จะทำให้ชุมชนของพวกเขามีรูปแบบ มีแนวทางที่และสามารถยึดเหนี่ยวร่วมกันเพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งในการต่อสู้ จนมีความเป็นอยู่ มีวิถี มีเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนเอง และทำให้พวกเขาเย็นหยัดอยู่ได้ภายใต้วิถีหรือ แนวทางการดำรงชีวิตของชุมชน โดยไม่ต้องพึ่งพาทายนอกมากนัก แต่เป็นการเรียนรู้จากสังคมภายนอกให้มากแล้วนำไปพัฒนาชุมชนของพวกเขาเอง

ลักษณะพื้นที่และสภาพแวดล้อมของ 4 หมู่บ้าน

หากเดินทางจากอำเภอสอง จังหวัดแพร่ ตามทางหลวงหมายเลข 1120 จะถึงองค์การบริหารส่วนตำบลสะเอียบ ถัดไปเป็นบ้านคอนแก้ว และจะมีศาลเจ้าที่ชาวบ้านเรียกว่า “ศาลเจ้าเจ็ดเมือง หรือเจ้าเจ็ดเมือง” “ศาลเจ้าเจ็ดเมืองหรือเจ้าเจ็ดเมือง เป็นผีเมืองหรือผีหมู่บ้านของชุมชน ซึ่งมีการเลี้ยงผีเจ้าเจ็ดเมืองทุก ๆ ปี จากนั้นก็จะมีพิธีเลี้ยงผีของแต่ละตระกูลที่นับถือ กล่าวคือจะต้องมีการเลี้ยงผีเจ้าเจ็ดเมืองก่อนถึงจะเลี้ยงผีที่ตระกูลตนเองนับถือ” ซึ่งเป็นทางเข้าหมู่บ้านถัดไปเป็นพื้นที่ทำกิน เช่น ที่นา โรงกลั่นเหล้า ที่ตรงนี้เป็นที่ลุ่มแต่เดิมแล้วเป็นที่ตั้งหมู่บ้าน เมื่อประสบกับภัยธรรมชาติจึงย้ายหมู่บ้านไปตั้งที่ใหม่ (ที่ตั้งหมู่บ้านปัจจุบัน) ถัดมาก็จะมี “ลำห้วยแม่สะกิ้น” กั้นระหว่างที่ตั้งของหมู่บ้านเดิมกับบ้านคอนชัย และบ้านคอนชัยสักทอง เมื่อปี พ.ศ. 2546 ทางราชการได้แยกบ้านคอนชัยออกเป็นอีกหนึ่งหมู่บ้านคือ บ้านคอนชัยสักทอง เนื่องจากบ้านคอนชัยเริ่มมีจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงแยกเป็นอีกหนึ่งหมู่บ้าน โดยใช้ทางหลวงหมายเลข 1120 เป็นเส้นแบ่งระหว่างบ้านคอนชัยกับบ้านคอนชัยสักทอง แต่การอยู่ร่วมกันของชุมชนก็ยังเหมือนเดิม ทั้งในด้านกิจกรรมต่าง ๆ ประเพณี วัฒนธรรม และการใช้ประโยชน์ในพื้นที่สาธารณะ

ด้านทางออกของหมู่บ้าน (ทางไปอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา) จะมีคลองน้ำเล็ก ๆ กั้น การปลูกบ้านจะกระจายอยู่ริมทางหลวงบ้างนิดหน่อย ถัดไปก็จะเป็นหมู่บ้านแม่เต้น ซึ่งจะมีป่าเต็งรังที่อยู่ท้ายหมู่บ้านและเป็นโซนที่มีของป่าอุดมสมบูรณ์มากโซน

หนึ่ง วิธีการดำรงชีวิตคล้ายกับทั้งสามหมู่บ้านที่ได้กล่าวถึงข้างต้น ทั้งการทำไร่ การต้ม-เหล้า การหาของป่า แต่บ้านแม่เต็นจะมีอาชีพเก็บหาของป่ามากกว่า 3 หมู่บ้าน กล่าวคือ จะมีความชำนาญพื้นที่ป่ามากกว่าสามหมู่บ้าน จากการที่บ้านแม่เต็นมีอาชีพหาของป่า ขายเป็นมากจึงได้รับหน้าที่ในการตรวจตราป่าไม้ไปโดยปริยายและการหาข่าวในลักษณะนี้ จะได้ผลมากที่สุดเนื่องจากการเดินทางที่เสียบ เดินทางโดยที่ไม่มีเส้นทางที่แน่นอนจึง ทำให้ไม่เป็นที่สนใจของกลุ่มคนที่ลักลอบตัดไม้

บ้านคอนชัยกับบ้านคอนชัยสักทองจะอยู่ตรงกลางระหว่างบ้านคอนแก้วกับบ้านแม่เต็น ทั้งสองหมู่บ้านนี้จะเป็นศูนย์กลางของตำบลสะเอียบ เนื่องจากสถานีตำรวจ ศูนย์ประสานงานเรื่องต่าง ๆ ของชุมชน รวมทั้งตลาดสดก็อยู่ที่นี้ ทุกเช้าของชาวบ้านจะมาจับจ่ายใช้สอยสำหรับการอยู่การกินที่ตลาดสดนี้ทุกเช้า โดยการเข้ามาซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ และที่สำคัญวัดบ้านคอนชัยเป็นศูนย์รวมจิตใจทั้ง 4 หมู่บ้าน อีกทั้งบ้านคอนชัยกับบ้านคอนชัยสักทองมีอาชีพหลัก คือ การต้มเหล้าพื้นบ้านขาย เฉพาะสองหมู่บ้านนี้มีโรงงานผลิตเหล้าถึง 31 โรง แยกเป็นห้างหุ้นส่วนจำกัด 2 โรง และที่ชาวบ้านรวมตัวกันตั้งอีก 29 โรง ซึ่งยังไม่นับถึงอาชีพที่ต่อเนื่องจากการมีโรงงานผลิตเหล้าพื้นบ้านไม่ว่าจะเป็นรับจ้างล้างขวดให้โรงงาน ตัดฉลากขวด เป็นต้น จึงนับได้ว่าสองหมู่บ้านนี้เป็นศูนย์กลางของตำบลสะเอียบในด้านเศรษฐกิจรวมทั้งการรวมกลุ่มทางสังคมของชุมชน ถึงแม้ว่าทั้งสองหมู่บ้านจะเป็นเหมือนศูนย์กลางของชุมชน แต่บ้านแม่เต็นกับบ้านคอนแก้วก็มีลักษณะเด่นไม่ด้อยไปกว่าสองหมู่บ้านนี้เช่นกัน

บ้านแม่เต็นจะมีแหล่งน้ำหลัก คือ ห้วยแม่เต็น และที่สำคัญคือ ป่าแพะ จะอยู่ใกล้หมู่บ้าน ซึ่งป่าแพะในส่วนนี้เป็นส่วนที่สำคัญและได้รับการกล่าวถึงเป็นอย่างมากในเรื่องของความอุดมสมบูรณ์ทั้งเห็ด ผัก และสัตว์ต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านแม่เต็นจึงมีอาชีพหาของป่าขายมากกว่าสามหมู่บ้าน เนื่องมาจากพื้นที่หาของป่าอยู่ใกล้กับหมู่บ้านจึงเอื้ออำนวย และรายได้หลักของชาวบ้านมาจากการเก็บของป่า อย่างเช่นในช่วงฤดูกลางของเห็ดชาวบ้านจะมีรายได้หลายหมื่นบาทต่อเดือน

ส่วนบ้านคอนแก้วเป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านมีอาชีพเป็นพ่อค้าคนกลาง จากจำนวน 200 กว่าหลังคาเรือนมี 10 หลังคาเรือนเป็นพ่อค้าคนกลางในการรับซื้อของป่าจากชาวบ้านไปขายในเมืองและในตลาดต่างจังหวัด อาจเป็นเพราะทำเลที่ตั้งของหมู่บ้านที่

เป็นทางเข้าของหมู่บ้านจึงทำให้ชาวบ้านมีอาชีพหลักในการเป็นพ่อค้าคนกลาง อาชีพหลักของชาวบ้านที่เป็นอาชีพเกษตรกรรม รองลงมา คือ อาชีพต้มเหล้า และเลี้ยงหมู

จะเห็นได้ว่าทั้งสี่หมู่บ้านมีลักษณะพิเศษของตนเอง ทั้งในเรื่องของพื้นที่ อาชีพ และการดำเนินชีวิต จึงทำให้วิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนมีเอกลักษณ์ของตนเอง แต่สิ่งที่ทั้งสี่หมู่บ้านมีเหมือนกันคือ วิถีชีวิตของพวกเขาที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ

ลักษณะบ้านเรือนของชุมชนสะเอียบ

การสร้างบ้านเรือนจะอยู่ตามที่สันดอน หรือที่สูง และอยู่กันเป็นกลุ่ม ในยุคแรกของการตั้งบ้านเรือนนั้นชาวบ้านใช้ไม้ไผ่ทำฝา และพื้น ส่วนเสานั่นนั้นใช้ไม้แดงและไม้เแงที่มีขนาดเล็ก หลังคาบ้านใช้ใบตองตึงและผูกยึดด้วยตอกไม้ไผ่หรือเชือกปอ ซึ่งในปัจจุบันไม่พบเห็นลักษณะบ้านดังกล่าว ในปัจจุบันบ้านเกือบจะทุกหลังทำจากไม้สักเกือบทั้งหมด เป็นบ้านไม้สักสองชั้น ใต้ถุนบ้านปล่อยโล่ง เสานบ้านใช้ไม้สักทั้งต้น บางต้นมีขนาดใหญ่จนคนเดียวโอบไม่รอบ ส่วนประกอบของบ้านแทบทุกส่วนต้องมีไม้สักเป็นส่วนประกอบ เนื่องจากในสมัยก่อนไม้สักเป็นไม้ที่มีเยอะมากจนไม่มีค่าอะไร ใครจะนำออกมาทำไม้หรือก็ได้ ประกอบกับไม้สักเป็นไม้เนื้ออ่อนกว่าไม้จำพวก ไม้แดง ไม้ประดู่ จึงเป็นที่นิยมของชาวบ้านในการนำมาสร้างบ้านและใช้ทำอย่างอื่น อีกทั้งในสมัยก่อนการควบคุมเกี่ยวกับการทำไม้ยังไม่เข้มงวดพอ หรือบางช่วงการควบคุมของทางราชการยังเข้าไปไม่ถึง ซึ่งต่างจากสมัยก่อนที่ชาวบ้านมีความคิดว่าไม้สักเป็นไม้เนื้ออ่อนจึงไม่นิยมนำมาใช้สำหรับปลูกบ้าน ฝัງของชุมชนจะไม่ค่อยเป็นระเบียบมากนัก เนื่องจากไม่มีการวางผังชุมชน แต่จะสร้างบ้านตามที่ดินของตนเองที่มีอยู่ จึงทำให้มีตรอกซอยเล็กคดเคี้ยวไปตามบ้านเป็นจำนวนมาก

เหตุผลที่ชาวบ้านบางส่วนต้องสร้างบ้านไม้สองชั้นและได้ปล่อยใต้ถุนบ้านโล่งก็เพราะภายในหมู่บ้านจะมีน้ำซึมออกมาตลอด ถ้าหากเข้าไปภายในหมู่บ้านจะเห็นคลองน้ำเล็ก ๆ อยู่ริมถนนซึ่งน้ำจะใสมาก ภายในเขตบ้านบางคนจะมีน้ำซึมออกมาตลอดสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ บ้านบางหลังที่มีฐานะดีก็จะซื้อดินมาถมใต้ถุนบ้านหรือยก

พื้นบ้านขึ้น และนำพื้นที่ใต้ถุนบ้านมาใช้สำหรับประกอบอาชีพที่ต่อเนื่องมาจาก
โรงงานผลิตสุรา

กลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชน

ศูนย์ประสานงานองค์กรเอกชน (ศ.อ.ช.) เป็นศูนย์ที่หน่วยงานองค์กรพัฒนา
เอกชน (NGOs) ตั้งขึ้นเพื่อประสานกับชาวบ้านและให้ความรู้กับชุมชน ในด้านต่าง ๆ
เช่น แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากร กฎหมายที่เกี่ยวข้อง และข่าวสาร

ศูนย์ประสานงานคณะกรรมการคัดค้าน โครงการแก่งเสือเต้น เป็นกลุ่มของ
ชาวบ้านที่ร่วมกันตั้งขึ้นมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการรณรงค์ คัดค้านการก่อสร้างเขื่อน
แก่งเสือเต้น

กลุ่มราษฎรรักษ้ำป่า ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีอยู่ใน
ชุมชนและรอบ ๆ ชุมชน รวมถึงการรณรงค์ การจัดกิจกรรม การจัดพิธีบวชป่า พิธีสืบ-
ชะตาแม่น้ำ เป็นต้น

กลุ่มตะกอนยม เป็นกลุ่มเยาวชนภายในชุมชนและในพื้นที่ใกล้เคียงในการ
รณรงค์ เข้าค่ายให้ความรู้เรื่องของทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้าง-
จิตสำนึกในการรักษ้ำป่าให้กับเยาวชน

วัด เป็นสถานที่ที่อยู่คู่กับชุมชนไทยมาช้านาน และมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนา
ชุมชนไทย วัดบ้านดอนชัยก็เป็นหนึ่งในหลาย ๆ วัดที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนในด้าน
ต่าง ๆ อาทิ การประกอบพิธีกรรม จัดประเพณี เป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นต้น แต่วัดแห่งนี้จะ
แตกต่างกับวัดในชุมชนอื่น ๆ ตรงที่เป็นศูนย์รวมพลังของชาวบ้านในการคัดค้านสิ่งที่จะ
ทำให้ชุมชนที่พวกเขาอยู่มานับร้อย ๆ ปีล่มสลายลง กับแนวคิดที่รัฐเรียกว่า “เขื่อน” ซึ่ง
วัดแห่งนี้มีเนื้อที่ประมาณหนึ่งไร่เศษ แต่มีความสำคัญต่อชุมชนเป็นอย่างมาก หลวงพ่อ
วัดบ้านดอนชัยให้สัมภาษณ์ไว้ตอนหนึ่งว่า

“... เพราะวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนอยู่แล้วทุกวันพระ ชาวบ้านไปวัดเป็น
กิจวัตร แม้ว่าคึกขนาดไหนชาวบ้าน แกนนำก็จะมาประชุมกัน หากวันนั้นมีคนมา
ตัดไม้ในป่า ... ” (หลวงพ่อดอนชัย, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 28 พฤศจิกายน
2552)

จะเห็นได้จากการทำกิจกรรมเกี่ยวกับการคัดค้าน โครงการเขื่อนแก่งเสือเต้น การสร้างสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ชาวบ้านก็จะมาช่วยโดยไม่คิดค่าแรง จะเปลี่ยนเวรกันมาทำตามที่ได้ตกลงกันไว้ ผู้วิจัยได้สัมผัสในการลงพื้นที่ครั้งที่ 1 พบชาวบ้านกำลังขนหิน ขนทราย ก่อสร้างศาลาวัดจึงถามชาวบ้านว่า

“ได้รับค่าแรงวันละเท่าไรครับ” (ผู้วิจัย, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 28 พฤศจิกายน 2552)

“ในระเบียบถ้าหากมีงานเพื่อประโยชน์ของหมู่บ้าน ของชุมชน เขาจะมาช่วยกัน ... การคัดค้านไม่ให้สร้างเขื่อน งานภายในวัด โรงเรียน การปลูกป่า การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ” (ชาวบ้านคอนชัย, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 28 พฤศจิกายน 2552)

คำพูดเหล่านี้เป็นการสะท้อนออกมาให้เห็นว่าการมีจิตสำนึกของชาวบ้านต่อชุมชนถิ่นกำเนิดที่ตนเองอยู่อาศัย มองเห็นประโยชน์สาธารณะมากกว่าประโยชน์ของตนเอง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนแห่งนี้รวมตัวกันได้อย่างเข้มแข็ง

โรงเรียน ในระยะแรกนั้น โรงเรียนไม่ได้เป็นสถานที่สำคัญสำหรับชุมชนละเอียด เนื่องจากชาวบ้านมองว่าครูเป็นสายที่คอยส่งข่าวให้กับหน่วยงานราชการจึงถูกชาวบ้านกีดกันไม่ให้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ แม้กระทั่งการประชุมก็ไม่ให้เข้าใกล้จะเห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ของหลวงพ่อด้านคอนชัยว่า

“... การประชุมแต่ก่อน มีครั้งหนึ่งส่วนราชการอย่างสายตำรวจ สายครูบาอาจารย์ ส่วนราชการจะไม่ให้เข้า ... การประชุมก็ต้องมียามล้อม แต่เมื่อรวมตัวกันสักพัก ชาวบ้านก็คิดว่าในเมื่อครู ตำรวจก็เป็นคนบ้านเดียวกันจะว่าเขาไม่รักถิ่นฐานบ้านเกิดก็ไม่ได้ ก็เลยต้องปล่อยให้ตำรวจ และครูเข้ามาร่วมด้วย โดยตำรวจก็ให้ดูแลความปลอดภัยไป ส่วนครูก็ให้ช่วยทำกิจกรรม ทำหนังสือทางวิชาการไป ... ”

(หลวงพ่อด้านคอนชัย, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 28 พฤศจิกายน 2552)

หลังจากที่ได้ร่วมพูดคุยกันระหว่างครู ผู้นำ และชาวบ้าน การทำงานร่วมกันก็มีมากขึ้น ความหวาดระแวงต่อกันก็ค่อย ๆ ลดน้อยลงไป และนำไปสู่การพัฒนาและการหาแนวทางป้องกันร่วมกัน ปัจจุบันกลุ่มราษฎรรักษาป่าได้ร่วมมือกับโรงเรียน วัด และกลุ่มองค์กรเครือข่ายต่าง ๆ ในการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการดูแล ปกป้องผืนป่าแม่ยม รวมทั้งมีการแลกเปลี่ยนความรู้กับองค์กรเครือข่ายภายนอก จัดอบรมให้ความรู้ต่อสมาชิกกลุ่ม

การทำกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน รวมทั้งมีองค์กรที่เข้าไปศึกษาดูงานในพื้นที่ตำบล สะเอียบ การทำงานของกลุ่มนี้จะมีรูปแบบ แผนงานที่ชัดเจนในการดูแลทั้งในด้านการ ให้ความรู้เรื่องทรัพยากร ระบบนิเวศ รวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่สนับสนุนการดูแล ทรัพยากร

วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวสะเอียบ

หากมองอย่างผิวเผินชุมชนแห่งนี้ก็เหมือนกับชุมชนต่าง ๆ ทั่วไป ของไทยเรา ไม่มีอะไรพิเศษ การดำเนินชีวิตก็ตามปกติเหมือนกับชุมชนอื่น ๆ ทำนา ทำไร่ พึ่งพา อาหารจากป่าบ้างบางส่วนเท่าที่จะหาได้ แต่พวกเขามีบางอย่างที่หลาย ๆ ชุมชนไม่มีคือ ป่า แม่น้ำที่ชาวบ้านเปรียบเปรยว่า ป่า คือ พ่อ แม่น้ำ คือ แม่ คอยหล่อเลี้ยง อุ้มชูชุมชนให้ มีอยู่ มีกิน และมีความอุดมสมบูรณ์

สภาพแวดล้อมของชุมชนมีลักษณะเด่นอยู่สองประการคือป่าไม้ โดยรอบชุมชน มีภูเขาสลับ กับที่ราบ โดยที่ราบจะเป็นพื้นที่ทำนา ปลูกผักของชาวบ้าน ส่วนที่ชันคอน ไหล่เขา จะเป็นที่ทำไร่ และบางส่วนเป็นที่อยู่อาศัย การปลูกบ้านจะเป็นบ้านไม้สองชั้น บ้านเกือบทุกหลังทำจากไม้สัก และอยู่กันเป็นกลุ่มกระจายตามสองข้างของถนน หมู่บ้าน จะมีภูเขาล้อมรอบตรงที่ต่ำที่สุดเรียกกันว่า “ที่ราบสะเอียบ” จะเป็นที่ทำนาของชาวบ้าน แต่เดิมนั้นจะเป็นที่ตั้งหมู่บ้าน ในสมัยที่มีการอพยพมาใหม่ ๆ แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์ภัย ธรรมชาติจนทำให้มีผู้คนเสียชีวิต จึงทำการย้ายหมู่บ้านขึ้นมาอยู่ที่ตั้งหมู่บ้าน ในปัจจุบัน ประการที่สองคือ มีแม่น้ำไหลผ่านชุมชนโดยทั่วไปแล้วหากชุมชนไหนมีแม่น้ำกับป่าก็ จะทำให้ชุมชนนั้นมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าชุมชนอื่น

วิถีชีวิตชุมชนสะเอียบในปัจจุบัน

จากเดิมที่ชาวบ้านอยู่กันแบบใช้ชีวิตไปตามฤดูกาลของธรรมชาติ ก็ปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย อาทิ อาชีพตัดหม้อ ที่แต่เดิมมีการทำแค่ภายในครัวเรือนก็เปลี่ยน มาทำเป็นระบบโรงงาน แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ก็มีหลาย ๆ สิ่งหลาย ๆ อย่างที่ยังคงรูปแบบเดิม เช่น การประกอบอาชีพ การช่วยเหลือกัน รวมถึงการใช้ชีวิตของ

คนในชุมชน สิ่งเหล่านี้ยังคงอยู่ในรูปแบบเดิม มีเพียงการปรับเปลี่ยนไปบ้างเล็กน้อยในบางเรื่องเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป

1. การประกอบอาชีพของคนในชุมชนยังคงไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนักทั้งการทำสวน ทำไร่ ทำนา ยังคงรูปแบบเดิมจะมีแค่เพียงอาชีพที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนเองที่ได้เปลี่ยนรูปแบบการผลิตให้เข้ากับสภาพสังคม ข้อบังคับ และความต้องการของคน คือ อาชีพตัดเหล้าพื้นบ้านที่ได้เกิดระบบ โรงงานขึ้นซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

2. การช่วยเหลือ เกื้อกูลกันภายในหมู่บ้าน การช่วยเหลือจะมีเฉพาะเรื่องที่ไม่สามารถทำคนเดียวได้ โดยส่วนมากแล้วจะเกิดขึ้นเฉพาะภายในหมู่บ้านเท่านั้น นอกจากนี้จะเป็นคนที่รู้จักสนิทสนมกันมากหรือมาขอให้ไปช่วย ที่เห็นเด่นชัดอยู่ในปัจจุบันคือการรื้อบ้านเพื่อสร้างใหม่ ที่ไม่ต้องจ่ายค่าแรง แต่ไม่รวมถึงการสร้างบ้าน ส่วนการเอาแสมหรือเอาแรงก็ต้องมีการตอบแทนกันคืน การช่วยเหลือกิจกรรมที่เป็นส่วนรวม (ประโยชน์สาธารณะ) ของชุมชน เช่น การก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ภายในวัด โรงเรียน ก็จะมีการผลัดเปลี่ยนเวรกันไปทำตามที่ได้มีการประชุมของชาวบ้าน และกิจกรรมในเรื่องของการคัดค้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ส่วนการคัดค้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นนี้จะมีคณะกรรมการคัดค้านโครงการแก่งเสือเต้นคอยดูแล การทำงานของคณะกรรมการคัดค้านโครงการแก่งเสือเต้น จะมีการประชุมกันตามสถานการณ์ข่าว ความเคลื่อนไหวของรัฐเกี่ยวกับการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ถ้าหากเกิดความเคลื่อนไหวขึ้นมาก็จะมีการเรียกประชุม เพื่อสร้างพลังให้รัฐรับรู้ว่าเขาไม่เห็นด้วยกับการสร้างเขื่อน โดยมีชาวบ้านทั้ง 4 หมู่บ้านเป็นคณะกรรมการ ซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ได้ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี และรวดเร็วที่สุด

จากการที่ผู้วิจัยได้พูดคุยกับชาวบ้านชุมชนสะเอียบคนหนึ่งเล่าว่า คนในชุมชนสะเอียบอยู่กันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน มีการช่วยเหลือกันเกือบทุกเรื่อง เช่น เรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน และเรื่องที่ไม่สามารถทำได้ด้วยตนเอง ส่วนการว่าจ้างด้วยเงินจะพบเห็นน้อยมากเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ ในระยะแรกที่ย่างกายเข้าไปในชุมชนสะเอียบก็มีลักษณะเหมือนกับชุมชนอื่น ๆ ทั่วไป เงียบสงบ มีการทักทาย แต่ก็มีบางคนที่แสดงความสงสัยว่าเข้ามาทำอะไรอาจเป็นเพราะชุมชนแห่งนี้เคยมีประวัติความเป็นมาหลาย ๆ อย่าง

จากการเข้ามาของคนข้างนอก แต่เมื่อได้มีการพูดคุยกันก็ทำให้เห็นว่าชุมชนมีความอบอุ่น เป็นกันเอง มีน้ำใจ

วันที่สองผู้วิจัยเข้าไปที่วัดในขณะนั้นมีการก่อสร้างศาลาเอนกประสงค์สำหรับประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ทำกิจกรรมของชาวบ้านในการประชุม เป็นศูนย์เรียนรู้ของชาวบ้าน และเป็นที่ทำกิจกรรมเข้าค่ายของกลุ่มตะกอนยม พบชาวบ้านกำลังขนหิน ขนทรายเพื่อทำศาลา จากการสอบถามได้ความว่าชาวบ้านมาทำงานโดยไม่คิดค่าแรง กล่าวคือ จะผลัดเปลี่ยนเวรกันมาทำในแต่ละวัน ซึ่งนี่เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่มีจิตสำนึกต่อสาธารณะ ความสามัคคีของชาวบ้าน และความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพาอาศัยกัน ที่จะเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถที่จะอยู่ได้ด้วยการพึ่งพากันภายในชุมชน

การลงพื้นที่ของผู้วิจัยครั้งที่สองก็ได้ต่อยก้าคำว่า “การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน” เมื่อผมได้เดินทางไปสัมภาษณ์ผู้ใหญ่เส็ง ขวัญยืนในระหว่างเดินทางได้พบชาวบ้านกำลังรื้อบ้านเพื่อสร้างใหม่ “ผมก็สอบถามกับคนนำทาง ซึ่งเป็นอดีตประธานกลุ่มตะกอนยมว่า เขาจะย้ายบ้านกันหรือ เขาก็อธิบายให้ฟังว่าในช่วงก่อนจะเข้าหน้าฝนจะมีการรื้อบ้านอย่างนี้กันเป็นประจำทุกปีเพื่อสร้างรองรับหน้าฝน แล้วผมก็ถามเขาต่อว่าได้ค่าแรงวันเท่าไร เขาบอกว่าการรื้อบ้านจะเป็นการช่วยเหลือโดยไม่คิดค่าแรงเพราะส่วนมากแล้วในช่วงนี้ชาวบ้านจะว่างงานกันเป็นส่วนใหญ่” แต่ถ้าเป็นการตกแต่งภายในบ้านจะต้องเสียค่าแรงให้กับช่างที่มาทำนอกจากการช่วยเหลือในด้านนี้ยังมีการช่วยเหลือในด้านกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมของชุมชน

“เรื่องนี้นะคุณแค่ประกาศไม่ถึงห้านาทีคุณจะทำอะไรได้หมด เรื่องนี้ชาวบ้านค่อนข้างจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี หรือว่าจะมีกิจกรรมเกี่ยวกับการคัดค้าน เชื้อนคุณต้องการความร่วมมือแป็บเดียวชาวบ้านไม่รู้มาจากไหนเต็มไปหมด”

(วุฒิชัย ศรีคำภา, การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 28 พฤศจิกายน 2552)

จากการที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ในช่วงเดือนกันยายนเป็นช่วงที่มีอากาศร้อนอบอ้าวกับช่วงของเดือนพฤศจิกายนเป็นช่วงที่มีอากาศหนาวนั้นพบว่า

เดือนกันยายนที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ซึ่งเป็นช่วงที่มีอากาศร้อนอบอ้าวเป็นอย่างมาก การดำเนินชีวิตของชาวบ้านในตอนเช้าจะตื่นขึ้นมาจับจ่ายใช้สอยกันตั้งแต่ตีห้า โดยสังเกตได้

จากตลาดเช้าของชาวบ้านช่วง 05.00-06.30 น. จะเป็นเวลาที่ตลาดคึกคักเป็นอย่างมาก และชาวบ้านจะวุ่นวายอยู่กับการหาซื้ออาหารสำหรับนำไปทำกินในตอนเช้า ตอนบ่ายและบางครอบครัวก็เก็บไว้กินในตอนเย็นด้วย พอถึงหกโมงครึ่งตลาดก็กลับเข้าสู่ภาวะปกติ คือ เจียบทุกคนแยกย้ายไปทำงานของตนเอง ในตลาดก็จะมีเพียงคนมาทำความสะอาดเท่านั้น

ในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายนอยู่ในช่วงที่มีอากาศหนาวตลาดในตอนเช้าจะซ้ากว่าหน้าร้อน คือจะเริ่มประมาณ 06.00-06.50 น. ตลาดก็จะเจียบเหมือนเดิม เพราะหน้าหนาวที่นี้หนาวมาก ในเรื่องของอาหารการกินต่าง ๆ ก็จะแยกไปตามฤดูกาลที่แล้วแต่คนเก็บหาของป่าจะหาได้ แต่ที่เห็นอยู่ประจำคือ ผัก เนื้อหมูที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้ ซึ่งการซื้อขายอาหารที่ตลาดชุมชนสะเทียบจะถูกมาก จะเห็นได้จาก ชูติมา นุ่มมัน ผู้มาเยือนชุมชนสะเทียบเขียนไว้ในมติชนออนไลน์อย่างน่าสนใจว่า

“เช้าวันนั้นเธอถือเงินออกจากบ้านไปตลาดเพียง 40 บาทเท่านั้น แต่แทบไม่น่าเชื่อว่าภายใต้ความเปลือยเปลือยกับการขึ้นชมสินค้าและจับจ่ายนั้น ยังมีเงินเหลือติดกระเป๋ากลับบ้านอีกตั้ง 20 บาท จะไม่ให้เหลือได้อย่างไร ในเมื่อกาแฟร้อนแก้วละ 5 บาท ข้าวราดหน้าหมูกรอบ มีหมูกรอบชิ้นขนาดพองามอยู่ตั้ง 8 ชิ้น 5 บาท เหมือนกัน และไข่พะโล้รสชาติเยี่ยม ประกอบด้วยไข่ไก่ 3 ฟอง เต้าหู้อีก 2 ชิ้น ราคา 10 บาทเท่านั้น เพื่อนโต๊ะข้าง ๆ ซื้อผักคองเค็มดูใหญ่แล้วแบ่งให้ลองชิม บอกว่าดูละ 5 บาทเหมือนกัน กินอิมจนพุงกางเห็นแผงผักข้าง ๆ มีแต่ผักแปลก ๆ เขียว ๆ สด ๆ น่ากินทั้งนั้น อยากซื้อกลับไปกินที่กรุงเทพฯ ใจจะขาด ยิงได้ยืนแม่ค้าบอกราคาก็ยิ่งตกใจ ต้องถามกลับไปอีกรอบ เพราะกลัวฟังผิด ยอดผักแม้วมัดละ 2 บาทเท่านั้น แต่มัดก็มีแต่ยอดอ่อนงาม ๆ ไม่ใช่ใบแก่ ๆ เหมือนที่เคยซื้อในกรุงเทพฯ และที่เคยซื้อนั้น มัดขนาดเดียวกันนี้ราคาปาเข้าไปตั้ง 30 บาท” (ชูติมา นุ่มมัน, 2551)

การดำเนินชีวิตของชาวบ้านในตอนเย็น ประมาณ 17.30-18.30 น. ชาวบ้านก็จะกลับจากทำไร่ ที่นี้ค่อนข้างจะแปลกอยู่อย่างหนึ่ง คือ เรื่องของการดื่มเหล้าหลังเลิกจากการทำงาน การสังสรรค์ของชาวบ้านในตอนเย็นถือเป็นเรื่องปกติ เนื่องจากเวลาไปทำไร่ ชาวบ้านก็จะหาอาหารมาทำกินในตอนเย็นจึงเป็นเหมือนของแกล้มเหล้าไปโดยปริยาย

กล่าวคือเป็นทั้งของแกล้มเหล้า และอาหารกินตอนเย็น นั่งกินเหล้ากันอยู่ไม่นานก็จะแยกย้ายกันกลับบ้าน

3. การใช้ชีวิตของคนในชุมชน การดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่นี่จะเห็นเด่นชัดอยู่ 2 ช่วงเวลา คือ ในตอนเช้ากับตอนเย็น ส่วนตอนบ่ายนั้นมีลักษณะที่ไม่ชัดเจนเท่าที่ควร เพราะออกไปทำงานในไร่บ้าง โรงงานผลิตสุร่าบ้าง บางคนก็กินข้าวที่โรงงาน ที่ไร่เลย แต่ก็มีบางคนที่มากินในร้านค้าภายในหมู่บ้าน จึงทำให้เห็นรูปแบบการอยู่ร่วมกันในตอนบ่ายไม่ชัดเจน

การใช้ชีวิตของชาวบ้านในตอนเช้าถือว่าเป็นมือที่เห็นชัดเจนที่สุดเพราะจะมีการกักตุนไว้ในมือบ่าย และบางครอบครัวเก็บไว้ยาวไปถึงมือเย็น เนื่องจากในตอนเช้าจะมีตลาดเช้าทุกวัน และของที่นำมาขายจะขึ้นอยู่กับช่วงของฤดูกาลด้วย ฤดูหนาวก็อย่างหนึ่ง ฤดูร้อนก็อย่างหนึ่ง โดยจะเอาของที่หาได้จากป่า จากการปลูกเองนำมาขาย ช่วงของฤดูกาลนี้เป็นช่วงเวลาการดำเนินชีวิตของชุมชนแตกต่างกันมาก จึงทำให้ตลาดเช้าที่นี่เป็นมือที่สำคัญ คึกคักเป็นพิเศษ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นเพียงระยะเวลาไม่ถึงสองชั่วโมง ตลาดก็จะหมดไป

ในตอนเช้าอากาศจะเย็นสบาย ผู้คนก็จะเดินออกมาทักทายกัน ซึ่งอาหารไว้กินในตอนบ่ายแต่พอสายหน่อยคนที่มียานต้องไปทำก็จะแยกย้ายกันไปทำงาน หรือบางคนที่ไม่มียะไรทำก็จะอยู่แต่ภายในบ้านเนื่องจากช่วงบ่ายอากาศจะร้อนอบอ้าวเป็นอย่างมาก แต่พอตกเย็นชาวบ้านก็จะออกมาพบปะสังสรรค์กันตามหน้าบ้าน และตามพื้นที่ที่จะอำนวยเพราะตอนเย็นอากาศจะเย็นสบาย

การพบปะของชาวบ้านจะมีสุร่าเป็นตัวเชื่อมในการพูดคุยอย่างที่ได้อีกกล่าวมาแล้วว่าชุมชนนี้เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ขึ้นชื่อในเรื่องของการผลิตสุร่าพื้นบ้านซึ่งมีส่วนผสมของสมุนไพรที่หาได้จากป่าโดยรอบหมู่บ้าน สุร่าจึงเป็นตัวกลางในการสร้างความบันเทิง การผ่อนคลาย หรือมีชาวบ้านบางคนพูดว่า “กินเหล้าแก้เหนื่อย” หลังจากทำงานหนักมาพอได้กินเหล้าพวกเขาก็จะรู้สึกว่ามีกำลัง มีแรงขึ้น และทำให้ผ่อนคลายสบายด้วย

อย่างที่ได้อีกกล่าวมาแล้วว่าลักษณะของพื้นที่ชุมชนเป็นภูเขาสลับกับพื้นราบ หมู่บ้านจะตั้งอยู่ตามที่สันดอน ไหล่เขา การเดินทางชาวบ้านโดยส่วนมากจึงใช้จักรยานยนต์ และการเดินเท้าเป็นหลักในการเดินทาง แต่ที่เห็นน้อยมากคงจะเป็น

จักรยาน เพราะโดยสภาพของพื้นที่แล้วเป็นเนินเขา เป็นที่ชันดอน ทำให้ต้องใช้แรงในการปั่นมากจึงทำให้ชาวบ้านไม่นิยมที่จะใช้จักรยาน ซึ่งชาวบ้านจะใช้จักรยานยนต์เป็นหลัก โดยนำมาดัดแปลงใส่ล้อให้สามารถวิ่งบนทางลูกรังได้

การทำมาหากินของคนในชุมชนสะเอียบ

คนในชุมชนสะเอียบทั้ง 4 หมู่บ้านมีอาชีพที่คล้ายคลึงกัน คือ ทำนา ทำไร่ข้าวโพด ปลูกถั่วเขียว ไร่ข้างทั่วไป และในช่วงของฤดูกาลต่าง ๆ จะมีบางครอบครัวที่ออกไปหาของป่ามาขาย แต่อาชีพหลัก ๆ ของชาวบ้าน คือ ทำนา ทำไร่ และเป็นลูกจ้างในโรงงานสุรา (เหล้า) พื้นบ้าน บางส่วนก็ทำงานในส่วนที่เป็นอาชีพต่อเนื่องของการผลิตเหล้า เช่น การล้างขวดเหล้า ตัดฉลาก เป็นต้น โดยที่โรงงานต้มเหล้ามีคนในชุมชนเป็นเจ้าของโรงงานเอง ดังนั้น เมื่อเข้าไปภายในชุมชนจะพบวิธีการผลิตอยู่ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่เป็นการผลิตหรือปลูกพืชเพื่อเชิงพาณิชย์ และรูปแบบที่เป็นการผลิตหรือการปลูกพืชเพื่อการยังชีพของคนในชุมชนเท่านั้น

1. การผลิตและการปลูกพืช เพื่อเชิงพาณิชย์

1.1 การต้มเหล้า (สุรา) พื้นบ้าน วิธีการต้มเหล้าเป็นอาชีพที่ได้รับการถ่ายทอดมาเป็น 100 กว่าปีมาแล้วจากคำบอกเล่าของพ่ออู๋ เมื่อก่อนชาวบ้านต้มเหล้าแค่เพียงในระดับครัวเรือน ขายบ้างเล็กน้อย และทำเพื่อกินใน โอกาสพิเศษของชุมชน เช่น งานเลี้ยง ประเพณี เทศกาลต่าง ๆ เท่านั้น แต่เมื่อรัฐบาลประกาศว่าการทำเหล้าพื้นบ้านเป็นเรื่องที่ผิดกฎหมาย หากใครต้องการทำเหล้าพื้นบ้านจะต้องเสียค่าภาษี หรือ ไปจดทะเบียนเพื่อขอทำ (ผลิต) เหล้า จึงทำให้เกิดระบบโรงงานผลิตสุราขึ้นมา สิ่งที่ต้องตามมา คือ ระบบการบริหารจัดการ ที่มีการผลิตตามที่ถูกคำสั่งเข้ามา ผลิตตามความต้องการของตลาด ทั้งภายในและภายนอกชุมชน จึงจำเป็นต้องมีการปรับตัวของตนเองเพื่อความอยู่รอดของชุมชนเอง

ถึงแม้ว่ากิจการต้มเหล้าขยายตัวขึ้น เกิดระบบโรงงานขึ้นภายในชุมชน จากเพียงแค่ต้มเพื่อกินในเทศกาล หรือเป็นในลักษณะที่ถูกคำสั่งเข้ามาหาซื้อเองถึงชุมชนเอง ก็เปลี่ยนมาเป็นการต้องวิ่งไปหาลูกค้าและเพิ่มการผลิตมากขึ้น แต่ชุมชนก็ไม่ได้เลือกที่จะผลิตตามความต้องการของตลาด ชุมชนยังคงสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ คือ

การนำสมุนไพรมาเป็นส่วนประกอบหลักในการต้มเหล้า จึงทำให้เกิดอาชีพต่อเนื่องมาอีกมากมายหลายอาชีพด้วยกัน เช่น

1.1.1 กลุ่มชาวบ้านที่มีอาชีพหาของป่าขาย ก็ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากความต้องการสมุนไพรที่เพิ่มมากขึ้นของโรงงานผลิตสุราพื้นบ้าน สมุนไพรบางชนิดมี กิโลกรัมสูงถึง 800 บาท สมุนไพรที่ชาวบ้านนำมาเป็นส่วนผสมในการผลิตสุราพื้นบ้าน มีอยู่ 4 ชนิด ได้แก่

ตาราง 1

ส่วนผสมในการผลิตสุราพื้นบ้าน

ชนิด	ส่วนที่นำมาใช้	แห้ง/กม.	สด/กม.
ปิดปีวแดง	ราก	800	160
จักข่าน	เครือ, ต้น	50-60	16
สะฮัดกิน	ใบ, ผล	80	15
หม่าช่าง	ใบ	80	15

ที่มา. จาก แม่น้ำยม ป่าสักทอ... วิถีชีวิตของคนสะเยียบ (หน้า 93), โดย สายัณห์ ขำมหนึ่ง, 2549, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยชุมชน.

1.1.2 กลุ่มผู้ทำงานในโรงงานผลิตสุราพื้นบ้าน มีทั้งคนกลั่น คนหมัก คนขาย และคนที่นำสุราไปส่งตามใบสั่งซื้อ ซึ่งในส่วนนี้ชาวบ้านมองว่าเป็นการดึงแรงงานให้อยู่กับชุมชน และเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนอีกด้าน และยังเป็นการเพิ่มรายได้ ลดการเคลื่อนย้ายของแรงงานออกนอกชุมชน

1.1.3 กลุ่มชาวบ้านผู้ที่มีอาชีพต้มเหล้าส่งให้กับโรงงาน กลุ่มนี้เป็นการปรับตัวของผู้ที่มีอาชีพต้มเหล้าจากการที่ไม่สามารถก่อตั้งโรงงานหรือก่อตั้งแล้วไม่สามารถยืนอยู่ได้จึงหันมาต้มเหล้าส่งให้กับโรงงานแทน ซึ่งก็เป็นการสร้างรายได้ให้กับคนกลุ่มนี้อีกทางหนึ่ง

1.1.4 กลุ่มผู้มีอาชีพล้างขวด กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่นำขวดเก่ามาล้างทำความสะอาด เพื่อนำไปส่งให้กับโรงงานไปบรรจุเหล้าขายซึ่งคนกลุ่มอาชีพนี้จะเป็นผู้หญิงโดยส่วนมาก

1.1.5 กลุ่มผู้มีอาชีพเลี้ยงหมู โดยข้าวที่ใช้หมักเหล้า เมื่อนำมาต้มกลั่นเอาสุราแล้วจะเหลือส่วนที่เป็นกากข้าวอยู่ ชาวบ้านจะเรียกว่า “น้ำโจ้” ซึ่งชาวบ้านนิยมนำมาเลี้ยงหมูและก็ทำให้หมูมีเนื้อแน่นอ้วนขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านนำมาใช้เป็นอาหารหมูแทนการทิ้ง จนทำให้ชาวบ้านแทบทุกบ้านหันมาเลี้ยงหมู และถือว่าเป็นอาชีพเสริมอาชีพหนึ่ง ที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านเป็นอย่างดี

ถึงแม้ว่าจะมีระบบโรงงานเข้ามาในหมู่บ้านแต่ชาวบ้านก็ยังไม่ละทิ้งอาชีพดั้งเดิมของตนเอง พอถึงฤดูทำนา ทำไร่ ชาวบ้านก็จะกลับมาทำสิ่งเหล่านี้ก่อน เมื่อเสร็จแล้วก็จะกลับไปทำงานในโรงงานเหมือนเดิม บางที่ชาวบ้านก็จะมาทำในช่วงหลังเลิกจากการทำสวน ทำไร่ เช่น การล้างขวด การเลี้ยงหมู เป็นต้น

1.2 พืชที่ชาวบ้านปลูกขาย

1.2.1 ข้าวโพด เป็นพืชหลักอีกชนิดหนึ่งของชาวบ้านที่มีการปลูกมากที่สุด และการใช้พันธุ์ปลูกก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่เดิมข้าวโพดที่ชาวบ้านปลูกจะเป็นข้าวโพดขาว ซึ่งสามารถรับประทานได้ อีกทั้งยังสามารถเก็บไว้เป็นพันธุ์สำหรับเพาะปลูกในปีต่อไปได้ แต่เมื่อมีข้าวโพดพันธุ์ใหม่เข้ามาหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าข้าวโพดพันธุ์ซีพี ซึ่งจะไม่สามารถนำมาเป็นพันธุ์ในปีต่อไปได้ เมื่อนำมารับประทานก็จะรู้สึกท้องอืดจึงไม่เป็นที่นิยมรับประทาน ชาวบ้านบางคนให้ความเห็นว่า “ตั้งแต่เปลี่ยนพันธุ์ข้าวโพดมาเป็นซีพี ก็มีค่าใช้จ่ายเยอะไม่เหมือนทำแต่ก่อน” ซึ่งก็ทำให้มีรายได้ลดลงกว่าเดิมเนื่องจากต้องเสียค่าบำรุง และซื้อพันธุ์ในการปลูกแต่ละครั้ง

1.2.2 ถั่วเขียว ได้รับการยอมรับของชาวบ้านรองลงมาจากข้าวโพด ในการนำมาเพาะปลูก และมีการปลูกมานานนับหลายสิบปี สามารถปลูกไว้เพื่อขายหรือไว้ประกอบอาหารก็ได้

1.2.3 กระเทียม เป็นพืชที่ชาวบ้านปลูกหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จสิ้น โดยใช้ที่นาสำหรับเพาะปลูก ซึ่งจะทำการในช่วงเดือนธันวาคม มกราคมก็จะมีทั้งปลูกไว้กินเองและขายด้วย

2. การผลิตเพื่อยังชีพ

การประกอบอาชีพของชาวบ้านจะปลูกพืชตามสภาพของพื้นที่ หากเป็นที่สูงหรือ ใหญ่เขาก็จะปลูกข้าวโพด ถั่วเขียว เป็นต้น หากเป็นที่ลุ่มก็จะปลูกข้าว ปลูกกระเทียม และ ผักชนิดต่าง ๆ

2.1 ข้าว ถึงแม้ว่าจะมีพื้นที่ทำนายน้อย แต่การทำนาก็เป็นอาชีพหลักสำหรับการ ประกอบอาชีพของคนในชุมชน จึงทำให้การทำนาปลูกข้าวไม่เปลี่ยนแปลงไปจากวิถี ชีวิตดั้งเดิมมากนัก คือจะมีการทำนาปีละครั้ง ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะทำไว้เพื่อบริโภค ในครัวเรือนเท่านั้น

2.2 เก็บหาของป่าขาย อาชีพนี้เป็นอาชีพที่พบมากในบ้านแม่เต็นซึ่งจะมีการ ออกไปหาของป่ามากกว่าหมู่บ้านอื่น แต่ในหมู่บ้านอื่นก็มีเช่นกันการออกไปเก็บหาของ ป่าก็จะเกิดขึ้นตามฤดูกาลของอาหารที่หาได้แตกต่างกันไป จะมีทั้งครอบครัวที่ยึดเป็น อาชีพหลักและบางครอบครัวเป็นอาชีพรองที่ทำตามฤดูกาล เนื่องจากเป็นช่วงที่ของป่ามี ราคาดี อาหารที่ชาวบ้านหาได้จากป่าส่วนใหญ่เป็นผัก เห็ด มีให้เก็บตลอดทั้งปี เช่น เห็ด ผักหวาน ไข่มดแดง เป็นต้น จะมีบางครอบครัวที่เก็บหาของป่าในช่วงที่ของป่ามีราคาดี ชาวบ้านได้จำแนกพืชผักออกเป็นผักที่ได้รับการนิยมหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า พืชผัก เศรษฐกิจ และพืชผักที่ไม่ค่อยได้รับความนิยมในการบริโภค

2.3 พืชผักเศรษฐกิจ เป็นผักที่ได้รับความนิยมจากชาวบ้านในการนำมา ประกอบอาหาร อีกทั้งยังสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน เนื่องจากมีราคาสูง ได้แก่ ผักหวาน ผักปูก้าหรือผักพ้อคำตีเมีย ดอกก้าน เป็นต้น เมื่อถึงฤดูกาลของผักเหล่านี้ ชาวบ้านที่ไม่มี อาชีพหาของป่าก็จะออกไปหาขายเช่นกัน ทำให้ในช่วงนี้ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มมากขึ้น

ตาราง 2

พืชผักเศรษฐกิจ

ชื่อ	ราคา/กิโลกรัม	ช่วงเวลา/เดือน	ระบบนิเวศ
ผักหวาน	150	ก.พ. -พ.ค.	ป่าแพะ
ผักปู้ก้าหรือผัก พ้อคำตีเมีย	200	พ.ค. -มิ.ย.	ป่าเบญจพรรณ,ป่าซาบ
ดอกก้าน	5 (มัด)	มี.ค. -เม.ย.	ป่าเบญจพรรณ,ป่าแพะ

ที่มา. จาก *แม่ข่ายม ป่าสักทอง... วิถีชีวิตของคนสะเอียบ* (หน้า 66), โดย สายัณห์ ขำหนึ่ง, 2549, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยชุมชน.

ในช่วงนี้ยังมีผักชนิดอื่นอีกนอกจากที่กล่าวมาอีกหลายชนิด จากคำบอกเล่าของพ่อเล็ก สมวงศ์อินทร์ ชาวบ้านแม่เต็น ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีชาวบ้านประกอบอาชีพเก็บหาของป่าขายมากที่สุดแล้วว่า

“ชาวบ้านแม่เต็นส่วนใหญ่จะเก็บหาของป่าขายตามฤดูกาลของผักชนิดนั้น ๆ เริ่มตั้งแต่เดือน 4-5 ก็จะเก็บผักหวานซอยไข่มดแดง ไข่มดแดง และตัวจักจั่น ถัดจากนั้นก็เก็บดอกก้าน ผักปู้ก้า ผักขนมเส้นขายกัน นอกจากนี้แล้วยังมีหน่อไม้เห็ดอีกหลายชนิดให้เก็บขายหมุนเวียนกันไป มีรายได้ไม่ต่ำกว่า 500 บาท ปีหนึ่งมีรายได้จากการเก็บของป่าขายไม่ต่ำกว่าหนึ่งหมื่นบาทขึ้นไป ของกินจากป่ามีมากมายให้เก็บกินตลอดทั้งปีไม่อดอยาก หากไม่มีป่าก็ลำบากเหมือนกัน พวกเราจึงรักและหวงแหนป่าแห่งนี้ไว้ให้ลูกหลานวันข้างหน้า ดูได้จากการคัดค้านโครงการแก่งเสือเต้นของชาวบ้านอย่างยาวนานกว่า 17 ปี ที่ผ่านมาเพื่อหวังให้มีมรดกที่มีค่าจากธรรมชาติไว้ให้ลูกหลาน” (จันทรา ใจคำมี, 2549)

นอกจากที่กล่าวมาแล้วยังมีของป่าอีกหลายชนิดที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน เช่น หน่อไม้ แผลง ไข่มดแดง ฯลฯ ของป่าเหล่านี้เป็นส่วนผสมในการประกอบอาหารหากขาดอย่างใดก็จะทำให้อาหารไม่อร่อย จากที่มีของป่าออกหมุนเวียนให้เก็บตลอดปี ทำให้ชุมชนสะเอียบมีเงินหมุนเวียนภายในชุมชนของแต่ละฤดูที่เก็บของป่าแต่ละชนิด หลายหมื่นบาทต่อเดือน

2.4 อาชีพรับจ้างทั่วไป จะมีชาวบ้านบางครอบครัวที่รับจ้างทำไร่ ทำสวน อาชีพที่เป็นงานฝีมือ งานก่อสร้าง และเรื่องต่าง ๆ ภายในหมู่บ้านที่แล้วแต่จะมีคนจ้าง จะเห็นว่าภายในชุมชนสะเอียบมีอาชีพที่หลากหลายจึงทำให้ความเป็นอยู่ฐานะของคนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี และบางที่รายได้มากหรือน้อยจะขึ้นอยู่กับช่วงของฤดูกาล เช่น ในฤดูกาลที่มีของป่าออกมาก ๆ ชาวบ้านก็จะมีรายได้จากการเก็บของป่ามาขายมาก ความเป็นอยู่ของชุมชนจึงมีความสามัคคี มีเวลาทำกิจกรรมร่วมกันมากขึ้นจนทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถพัฒนาและอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนด้วยการดูแลซึ่งกันและกัน

ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนตำบลสะเอียบ

ศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม

ชุมชนของชาวสะเอียบอยู่กันแบบเครือญาติมีเชื้อสายมาจากที่เดียวกัน (ตามตำนานที่พ่อฮ้อย แม่ฮ้อยเล่าต่อกันมา) ทำให้วิถีชีวิตมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน การดำรงชีวิตจะพึ่งพาป่าเป็นหลัก โดยทั่วไปของชุมชนจะปลูกบ้านอยู่กันเป็นกลุ่มเรียงรายตามถนน หลวงจะไม่สร้างบ้านห่างกันเพราะรายล้อมไปด้วยป่า การสร้างบ้านส่วนใหญ่จะเป็นบ้านไม้สัก เนื่องจากไม้สักเป็นทรัพยากรที่หาได้ง่าย โดยที่ไม่ต้องเสียเงินซื้อ เดินทางไม่กี่กิโลเมตรก็สามารถที่จะไปตัดไม้มาใช้ได้ ในชุมชนจะสร้างบ้านไม้สองชั้น มีเสาคานขนาดใหญ่ และส่วนประกอบของบ้านเกือบทุกอย่างเป็นไม้สัก ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนตำบลสะเอียบเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้สัก และเป็นที่น่าสังเกตว่าทำไมไม้สักถึงอุดมสมบูรณ์มากในบริเวณนี้ มีอะไรเป็นพิเศษในพื้นที่นี้หรือไม่ ที่มีไม้สักกว่าสองหมื่นไร่ ทำให้ชุมชนสะเอียบเป็นพื้นที่ที่หลายฝ่ายต้องการที่จะเข้าไป

การประกอบกิจกรรมของชาวบ้านจะมีวัดเป็นศูนย์กลางทั้งในด้านจิตใจและสถานที่ โดยวางอยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือ และการพึ่งพาอาศัยกัน ในการดำเนินกิจกรรม ชาวบ้านจะมาร่วมกันทำงานในช่วงที่วัดมีงานประเพณีต่าง ๆ หรือต้องการแรงงานชาวบ้านก็จะมาทำงานร่วมกัน โดยแบ่งงาน แบ่งช่วงเวลาการทำงาน สิ่งเหล่านี้เป็นจุดแข็งของชุมชนทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ แต่สิ่งที่ชาวตำบลสะเอียบถูกมองจากสังคม

ภายนอก คือ ความก้าวร้าวรุนแรง ซึ่งมีอยู่ช่วงระยะเวลาหนึ่งที่สังคมภายนอกได้แสดงออกมาอย่างชัดเจน เช่น รถโดยสารประจำทางจะไม่จอดสถานีหมู่บ้านตำบลสะเอียบ เพราะกลัวว่าจะถูกทำร้าย นี่เป็นสิ่งที่สังคมภายนอกมองเข้ามา แต่ในความเป็นจริงแล้ว ภายในชุมชนจะมีบรรยากาศที่เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ความช่วยเหลือ เกื้อกูล และความเอื้อเฟื้อต่อกันอยู่เสมอ เหตุเป็นเช่นที่กล่าวมาเนื่องจากในช่วงก่อนหน้านั้นมีหน่วยงานจากภายนอกเข้ามาเก็บข้อมูลจากชาวบ้านในเรื่องของการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น และได้บิดเบือนข้อมูล จึงทำให้ชาวบ้านไม่พอใจในเรื่องที่เกิดขึ้น หลังจากนั้นเป็นต้นมาชาวบ้านจึงไม่ไว้วางใจหน่วยงานจากภายนอก

การตั้งถิ่นฐานของชาวบ้าน เริ่มมีการตั้งบ้านเรือนเมื่อประมาณ 200 ปีมาแล้ว แต่เดิมชาวตำบลสะเอียบเป็นกลุ่มชาวบ้านที่มาจากบ้านทุ่งวัวแดง เขตเมืองสา (ปัจจุบันอำเภอสา จังหวัดน่าน) โดยเริ่มเข้ามาตั้งบ้านนาหลวงจนมาถึงบ้านปงสนุกแล้วค่อยแยกออกมาเป็นหมู่บ้านต่าง ๆ ชาวบ้านเล่าถึงที่มาของตำบลสะเอียบว่ามีบริเวณที่เป็นตำนานของตำบลสะเอียบ และมีเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้ชาวตำบลสะเอียบนับถือพุทธศาสนา ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “สบห้วยหรือสบสาถิ่น” (บริเวณที่แม่น้ำสายเล็กไหลมาบรรจบกับแม่น้ำสายใหญ่ คือ แม่น้ำยม) เป็นคำผสมกันระหว่าง “สา” ที่มาจากเมืองสาถิ่นฐานเดิมกับคำว่า “ถิ่น” (เป็นภาษาท้องถิ่น หมายถึง กลิ่นถิ่น) ส่วนห้วยเอียบ มาจากตำนานพระเจ้าเหยียบโลกล เมื่อก่อนชาวบ้านจะเรียกว่า “ห้วยเหยียบ” ต่อมามีการเรียกเพี้ยนเป็น “ห้วยเอียบ”

สมัยก่อนชาวบ้านมีอาชีพหลักเป็นพรานป่าและได้ออกล่าสัตว์จนกระทั่งพบที่ราบบริเวณห้วยเอียบที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งแหล่งน้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า เป็นจำนวนมาก จึงได้ชักชวนกันมาอยู่ โดยที่ในระยะแรกได้นำก้อนหิน ไม้มาถักน้ำทำเป็นฝาย ขุดลำเหมือง และแผ้วถางป่าขุดเป็นนา เมื่อเวลาผ่านไปหลายปีจึงเริ่มมีชาวบ้านย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือนถาวร ในระยะแรกจะเรียกว่า “บ้านนาหลวง” เนื่องจากในสมัยนั้นทางเมืองน่านได้มีการเกณฑ์ชาวบ้านไปเป็นแรงงานเพื่อผลิตข้าว บางส่วนก็ต้องส่งส่วยเป็นข้าวสารให้กับเจ้าเมืองน้ำสา ที่นาของชาวบ้านจึงถือว่าเป็นของรัฐด้วย

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงให้ทางราชการดำเนินการสำรวจ เพื่อจัดเขตการปกครอง โดยทางราชการใช้วิธีสอบถามชาวบ้านถึงการ

ตั้งถิ่นฐานเดิม จึงตั้งชื่อตำบลเป็น ตำบลสะเอียบ แต่เดิมชาวบ้านเรียกกันว่า “สาเอียบ” ทางราชการเรียกเพี้ยนมาเป็น “สะเอียบ” ในระยะแรกนั้นตำบลสะเอียบขึ้นกับอำเภอปง จังหวัดน่าน ก่อนจะย้ายมาขึ้นกับจังหวัดเชียงราย ในปี พ.ศ. 2479 ทางราชการได้แบ่งเขตหมู่บ้าน โดยแยกบ้านปงสนุกออกเป็นบ้านคอนแก้ว ส่วนบ้านนาหลวงได้แยกออกเป็น อีกหลายหมู่บ้านจนกระทั่งปี 2486 ตำบลสะเอียบได้แยกออกจากอำเภอปง จังหวัดพะเยา ไปขึ้นกับอำเภอสอง จังหวัดแพร่ ในปัจจุบัน ขณะที่อำเภอปงเดิมได้ย้ายไปขึ้นกับจังหวัด เชียงราย ก่อนที่จะย้ายมาขึ้นกับจังหวัดพะเยาในปัจจุบัน

ประเพณี วัฒนธรรมวิถีปฏิบัติของชาวบ้าน

ชาวสะเอียบมีความเชื่อเรื่องผีในการดูแลสิ่งที่เป็นของส่วนรวม การดูแลรักษาป่า จึงเป็นการนำความเชื่อเรื่องผีและวัฒนธรรมของชุมชนมาเป็นหลัก เพื่อยึดถือปฏิบัติของ ชุมชนในการดูแลป่า รวมทั้งการสร้างจิตสำนึกหวงแหนทรัพยากรให้คงอยู่คู่กับการ ดำรงชีวิตของชุมชน ดังนั้น ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อเรื่องผีของชุมชนจึงเป็น ที่มาของการสร้างความเชื่อเรื่องการรักษาทรัพยากร หากจะมองว่าเป็นการสร้าง กุศโลบายในการดูแลทรัพยากรนั้นก็เป็นเรื่องมุมมองของบุคคลคน แต่สิ่งที่ชาวบ้านได้ ให้คำเปรียบเปรยเรื่องของการดูแลทรัพยากรไว้ด้วยความเคารพต่อสิ่งที่มีส่วนสร้างความ เข้มแข็งให้กับชุมชนพวกเขา คือ

ป่าเปรียบเสมือน “พ่อ” ที่คอยสร้างและดูแลรักษาอาหารให้มีความอุดมสมบูรณ์ และคอยป้องกันภัยที่เกิดจากธรรมชาติ

แม่น้ำเปรียบเสมือน “แม่” ที่คอยสร้างและดูแลรักษาอาหารสำหรับหล่อเลี้ยงชีวิต คอยให้ความชุ่มชื้นให้เกิดขึ้นกับชุมชน

ที่กล่าวมาพ่อกับแม่มีแต่ให้กับให้ แต่ทั้งหมดนี้ พ่อ แม่ ก็ต้องการความดูแลจาก ลูก ๆ คือ ชาวบ้าน ถ้าหากลูก ๆ ไม่ให้ความสนใจ ไม่ดูแลรักษา ฝนเลยพ่อกับแม่จะ ให้ ความอุดมสมบูรณ์กับลูก ๆ ได้ เช่นเดียวกันลูก ๆ ก็ต้องให้การดูแล ปกป้อง รักษาพ่อกับ แม่ เพื่อสามารถให้สิ่งต่าง ๆ กับลูก ๆ ในการดำรงชีวิตจึงเป็นที่มาของการสร้างเกราะ ป้องกันให้กับ พ่อและแม่ของพวกเขา จากความเชื่อหรือคำเปรียบเปรยดังกล่าวชาวบ้าน จึงนำความเชื่อ จารีตประเพณี พิธีกรรม และวัฒนธรรม มาใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์

ทรัพยากรของชุมชนเพื่อให้คงอยู่กับพวกเขาอย่างยั่งยืน โดยหาวิธีดูแลรักษาทรัพยากรป่า ทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรด้านอื่น ๆ จึงเกิดประเพณีบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ และประเพณีเลี้ยงผี จะด้วยเหตุผลเพื่อต้องการปลูกจิตสำนึกให้ชาวบ้านตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติหรือเพื่อการดูแลรักษาป่าก็ตาม แต่สิ่งที่พวกเขาทำก็เพื่อต้องการดูแลพ่อกับแม่ของพวกเขา

ประเพณีเลี้ยงผี เป็นการแสดงความเคารพต่อผีที่คอยปกป้องรักษาและคอยดูแลสถานที่ต่าง ๆ ให้กับชุมชน จึงทำให้พื้นที่ของชุมชนในแต่ละสถานที่ที่จะมีผียคอยดูแล คอยคุ้มครองอยู่ อาทิ เมือง บ้านเรือน ตัวชาวบ้านเอง แม้กระทั่งดิน ฟ้า อากาศ แหล่งน้ำ ป่าไม้ สัตว์เลี้ยง ล้วนมีเจ้าของ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือมีผียคอยดูแล ซึ่งเป็นความเชื่อที่ชาวบ้านนับถือกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และยังคงดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน ในแต่ละปีจะมีประเพณีเลี้ยงผีหมู่บ้านก่อนที่จะเลี้ยงผีที่คุ้มครองแต่ละสถานที่โดยทำพิธีเลี้ยงผี “เจ้าเจิญเมือง” หรือผีเจ้าเจิญเมืองก่อนที่จะทำพิธีเลี้ยงผีอื่น ๆ เพราะผีเจ้าเจิญเมืองจะคอยดูแลรักษาหมู่บ้าน และผู้คนที่ย้ายอยู่ในหมู่บ้าน ศาลเจ้าเจิญเมืองจะตั้งอยู่ทางเข้าหมู่บ้าน หรือชาวบ้านเรียกว่าบริเวณ “หัวหมู่บ้าน” การทำพิธีจะเก็บเงินครบคร้วละ 5 บาท สำหรับค่าใช้จ่ายซึ่งจะทำการเป็นประจำทุกปีการกำหนดวันจะกำหนดตามวันดีของแต่ละปีในช่วงเดือนมิถุนายนกับเดือนธันวาคม

การเลี้ยงผีที่คอยปกป้องรักษาธรรมชาติ ผีเรือนหรือผีประจำตระกูล หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ประเพณีเลี้ยงป่าเวณี” (หมายถึง การเลี้ยงผีประจำตระกูล โดยการนำสิ่งของต่าง ๆ ตามแต่กฎเกณฑ์ของผีประจำตระกูลที่เคยปฏิบัติกันมา ส่วนวันเลี้ยงจะขึ้นอยู่กับเจ้าของตระกูลที่เป็นผู้นัดหมายให้นำสิ่งของที่เลี้ยงมารวมกันที่บ้านต้นตระกูลที่เป็นผู้นัดหมาย ซึ่งจะเลี้ยงกันในช่วง ป้าง 9 และป้าง 3 ตั้งแต่เดือนมิถุนายนและเดือนธันวาคม) เลี้ยงด้วยวัว ควาย หมู ไก่ ดอกไม้ รูป เทียน หมาก พลุ อมเมียง ยาสูบ ขนม ข้าวต้ม และผลไม้ การเลี้ยงจะแตกต่างกันออกไปตามแต่ละตระกูลที่จะนัดหมายกัน

ประเพณีบวชป่า (ประเพณีบวชป่า เป็นการนำผ้าเหลืองของสงฆ์ที่ได้ผ่านการทำพิธีแล้วไปพันรอบต้นไม้ต่าง ๆ หรือต้นไม้ที่คน ๆ นั้นมีความรู้สึกชอบ) เป็นประเพณีที่ชาวบ้านปฏิบัติสืบต่อกันมามีเรื่องเล่าอยู่ว่า แต่เดิมเป็นประเพณีบวชให้กับคนที่มีลูกชายเมื่อถึงวัยบวชเรียน พ่อ แม่ก็จะให้บวชเพื่อศึกษาธรรมวินัย เมื่อลาสิกขาออกมาชาวบ้านก็

จะเรียกว่า “คนสุก” ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าคนที่ได้ผ่านการบวชแล้วจะเป็นผู้ที่สิ่งชั่วร้ายไม่ดีทั้งหลายเข้าถึงตัวได้ยาก เพราะมีคุณงามความดีจากการบวช หากใครทำร้ายคนที่ผ่านการบวช หรือคนที่อยู่ในผ้าเหลืองก็จะบาปมากยิ่งขึ้นเป็นหลายเท่าตัว ชาวบ้านจึงได้นำมาทำพิธีบวชให้กับต้นไม้เพื่อรักษาป่าไม้ไม่ให้คนเข้าไปตัด

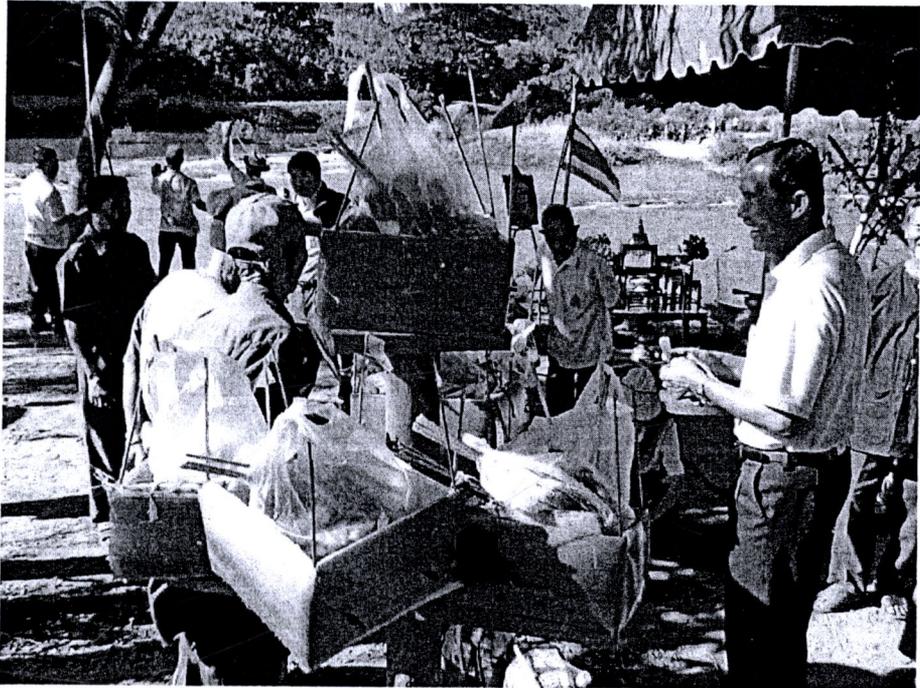

ภาพ 9 ชาวบ้านร่วมพิธีบวชป่าสืบชะตาแม่น้ำ ริมแม่น้ำยม

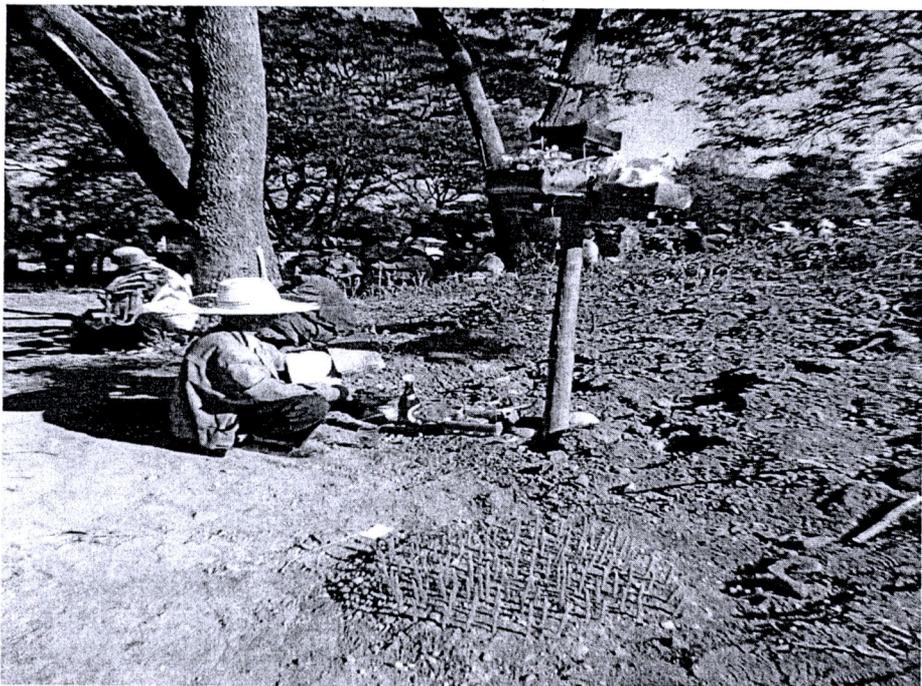

ภาพ 10 ประเพณีบวชป่า ชาวบ้านนำผ้าเหลืองผูกรอบต้นไม้

ประเพณีสืบชะตาแม่น้ำ (เป็นการทำพิธีต่อชะตาให้กับแม่น้ำ โดยจะมีพระสงฆ์ เจริญพระพุทธมนต์บริเวณริมแม่น้ำตรงที่เป็นจุดสำคัญ เช่น ตำบลสะเอียบจะใช้บริเวณที่เป็นน้ำตกหรือน้ำหลงเข้าไป) ตามที่เล่าต่อกันมาแต่สมัยก่อนประเพณีสืบชะตาจะทำให้กับคนเมื่อยามที่เจ็บไข้ และได้รับอุบัติเหตุ เพื่อต่อชะตา หรือต่ออายุให้คนนั้นมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แคล้วคลาดจากอันตรายทั้งปวง มีอายุที่ยืนยาว ชาวบ้านจึงเห็นว่าควรนำประเพณีการสืบชะตามาปฏิบัติสืบชะตาให้กับแม่น้ำเพื่อให้แม่น้ำมีอายุที่ยืนยาว อยู่คู่กับชุมชน และเพื่อเป็นการปลุกจิตสำนึกให้กับคนในชุมชนหวงแหน หันมาอนุรักษ์ทรัพยากร

ภาพ 11 เครื่องสำหรับทำพิธีสืบชะตาแม่น้ำ

ภาพ 12 พ่ออุ้ยของหมู่บ้านกำลังสวดพิธีสืบชะตาแม่น้ำ

ที่มาของประเพณีบวชป่าและประเพณีสืบทอดแม่น้ำของชาวสะเทียบเป็นการประยุกต์แนวคิดเรื่องการปกป้องลำน้ำ (run free the river) ตามข้อเสนอขององค์กรเครือข่ายแม่น้ำสากล (International Rivers Network IRN) ชาวบ้านจึงทำการประชุมกัน และได้ข้อสรุปว่าควรนำประเพณีการบวชของผู้ชายกับประเพณีสืบทอดแม่น้ำหรือต่อชะตาของผู้ที่กำลังประสบเคราะห์กรรมมาเป็นแนวทางหลักในการดำเนินการ จึงเริ่มจัดประเพณีบวชป่าและประเพณีสืบทอดแม่น้ำขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา และได้รับการยอมรับจากชาวบ้านในชุมชนและภายนอกชุมชน รวมทั้งนักพัฒนาที่เข้าไปทำงานในพื้นที่ นับแต่นั้นมาชาวบ้านก็ได้ร่วมกันจัดเป็นประจำทุกปีจนได้รับการยอมรับว่าเป็นประเพณีของชุมชน

จากความเชื่อดังกล่าว ชาวบ้านเห็นว่าป่าไม้ก็เหมือนกับคนที่มีการเจริญเติบโต มีศักดิ์สิทธิ์คอยปกป้องรักษา มีคุณประโยชน์ และต้องการการดูแลรักษา จึงเห็นตรงกันว่าควรที่จะดูแลเหมือนลูก หลาน และเหมือนคนในครอบครัวของตนเอง ชาวบ้านจึงได้นำประเพณีบวชลูกชาย มาบวชให้กับต้นไม้เพื่อปลูกจิตสำนึกให้กับชาวบ้านในการหว่านแห่น ปกป้อง และช่วยกันดูแลป่า ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าต้นไม้ที่ได้รับการบวชแล้วย่อมมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง หากผู้ใดตัดหรือทำลายก็จะได้รับอันตรายจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้องรักษา และประเพณีสืบทอดแม่น้ำ มาสืบทอดให้กับแม่น้ำเพื่อให้แม่น้ำมีอายุที่ยืนยาว ไม่หดหายไปจากชุมชน

ในส่วนของบทนี้เป็นข้อมูลที่พบจริงในพื้นที่ศึกษาวิจัย ที่ประกอบด้วยเรื่องของที่ตั้งชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน รวมถึงข้อมูลต่าง ๆ ที่สามารถทำให้รู้ถึงความเป็นชุมชนสะเทียบได้ สิ่งเหล่านี้ได้รับการรวบรวม และเรียบเรียงไว้ในบทนี้ทั้งหมด ในบทต่อไปนั้นจะเป็นการนำเสนอข้อมูลในส่วนที่เป็นปัจจัยหรือเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็ง รวมถึงส่วนที่เป็นปัญหา อุปสรรค และวิถีของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจะเป็นข้อมูลการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้นำชุมชน ผู้รู้ ผู้แทนชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน และจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย